

ارزیابی عملکرد شاخص‌های منتخب کلان اقتصادی - اجتماعی ایران

مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری

گروه پژوهشی توسعه امور بخشی و محیط‌زیست

مجموعه گزارش شماره ۳۷۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شناسه گزارش

عنوان	ارزیابی عملکرد شاخص‌های منتخب کلان اقتصادی و اجتماعی ایران
کد شناسه	۱۴۰۱-۱۰-۱۰۴۲۱
گروه پژوهشی	توسعه امور بخشی و محیط‌زیست
پدیدآورنده	الهام وفائی
ناظر علمی	غلامرضا گرائی‌نژاد
ناشر	مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری
تاریخ انتشار	پاییز ۱۴۰۱
مطالب این گزارش لزوماً بیانگر نظر رسمی سازمان برنامه و بودجه کشور و مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری نیست.	
حقوق معنوی اثر به پدیدآورندگان و حقوق مادی آن، به مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری سازمان برنامه و بودجه کشور تعلق دارد و استفاده از آن با ذکر مأخذ بلامانع است.	
آدرس: تهران - خیابان نجات‌اللهی - خیابان استاد جعفر شهری (سپند شرقی) - پلاک ۱۶ شماره تماس: ۰۲۱-۱۴۳۳۰۶۰۰۰ پیام‌رسان: ۰۹۹۲۱۵۷۵۸۴۳	
https://www.dfrc.ir/	

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۲	۱- تولید
۲	۱-۱- عملکرد طرف تقاضای اقتصاد ایران
۱۰	۲-۱- عملکرد طرف عرضه اقتصاد ایران
۱۲	۳-۱- درآمد ملی و درآمد ملی سرانه
۱۴	۲- جمعیت
۱۹	۳- بهره‌وری عوامل تولید
۲۳	۴- سرمایه‌گذاری و بدهی‌های خارجی کشور
۲۵	۵- بورس
۲۶	۶- نرخ تورم
۳۰	۷- نقدینگی، پایه پولی و ضریب فزاینده نقدینگی
۳۳	۸- بازار ارز
۳۵	۹- توزیع درآمد
۳۸	۱۰- رتبه ایران در برخی شاخص‌های بین‌المللی
۳۸	۱۰-۱- رقابت‌پذیری جهانی (GCI)
۴۰	۱۰-۲- توسعه انسانی (HDI)
۴۱	۱۰-۳- لگاتوم (رفاه)
۴۲	۱۰-۴- شاخص جهانی نوآوری (GII)
۴۵	۱۱- جمع‌بندی
۴۸	منابع

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۱: تولید ناخالص داخلی کشور به تفکیک اجزای هزینه نهایی به قیمت‌های جاری و ثابت	۲
جدول ۲: رشد تولید ناخالص داخلی کشور و اجزای هزینه نهایی به قیمت‌های ثابت	۴
جدول ۳: صادرات غیرنفتی و واردات کالا از مبدأ گمرک جمهوری اسلامی ایران	۸
جدول ۴: مقدار تولید، صادرات نفت خام و قیمت هر بشکه نفت خام سید اوپک	۹
جدول ۵: تولید ناخالص داخلی کشور و ارزش افزوده رشته فعالیت‌های اقتصادی کشور به قیمت‌های جاری و ثابت	۱۰
جدول ۶: درآمد ملی و درآمد ملی سرانه به قیمت‌های جاری و ثابت	۱۳
جدول ۷: جمعیت کل، جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر بر حسب وضعیت فعالیت اقتصادی	۱۵
جدول ۸: نرخ مشارکت اقتصادی، نرخ بیکاری و سهم شاغلان	۱۷
جدول ۹: شاخص بهره‌وری عوامل تولید بر اساس ارزش افزوده، تعداد شاغلان و ارزش موجودی سرمایه فعالیت‌های اقتصادی	۱۹
جدول ۱۰: سهم عوامل از رشد اقتصادی	۲۰
جدول ۱۱: سرمایه‌گذاری و بدهی‌های خارجی کشور	۲۳
جدول ۱۲: شاخص‌های فعالیت بورس اوراق بهادار	۲۵
جدول ۱۳: درصد تغییرات قیمت کالاها و خدمات مصرفی (نرخ تورم سالانه) (۱۳۹۵-۱۴۰۰)	۲۷
جدول ۱۴: نقدینگی، پایه پولی و ضریب فزاینده نقدینگی	۳۰
جدول ۱۵: نسبت نقدینگی به تولید ناخالص داخلی	۳۲
جدول ۱۶: نرخ اسمی دلار آمریکا (دولتی و در بازار آزاد) در سال‌های ۱۳۹۵-۱۴۰۰	۳۳
جدول ۱۷: ضریب جینی کل کشور و نسبت هزینه پردرآمدترین به کم‌درآمدترین جمعیت در کل کشور	۳۵
جدول ۱۸: رتبه ایران در شاخص رقابت‌پذیری جهانی و ارکان آن طی دوره زمانی ۲۰۱۲-۲۰۱۹	۳۸
جدول ۱۹: امتیاز و رتبه ایران در شاخص توسعه انسانی طی سال‌های ۲۰۱۹-۲۰۲۰	۴۰
جدول ۲۰: رتبه جهانی ایران در شاخص رفاه لگاتوم و مؤلفه‌های آن	۴۱

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان
۳	نمودار ۱: تولید ناخالص داخلی کشور به تفکیک اجزای هزینه نهایی به قیمت ثابت
۵	نمودار ۲: رشد تولید ناخالص داخلی کشور و اجزای هزینه نهایی به قیمت‌های ثابت
۱۰	نمودار ۳: سهم تولیدکنندگان عمده نفت در خاورمیانه
۱۱	نمودار ۴: تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های ثابت
۱۳	نمودار ۵: درآمد ملی به قیمت‌های جاری و ثابت
۱۳	نمودار ۶: درآمد ملی سرانه به قیمت‌های جاری و ثابت
۱۵	نمودار ۷: جمعیت کل و جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر بر حسب فعالیت اقتصادی
۲۱	نمودار ۸: سهم عوامل از رشد اقتصادی
۲۱	نمودار ۹: سهم عوامل از رشد اقتصادی (بدون نفت)
۲۸	نمودار ۱۰: نرخ تورم سالانه
۳۰	نمودار ۱۱: نقدینگی، پایه پولی و ضریب فزاینده نقدینگی
۳۳	نمودار ۱۲: نرخ اسمی دلار آمریکا (دولتی و در بازار آزاد) در سال‌های ۱۳۹۵-۱۴۰۰
۳۵	نمودار ۱۳: ضریب جینی کل طی دوره زمانی ۱۳۹۵-۱۴۰۰
۳۷	نمودار ۱۴: نسبت هزینه خالص مسکن به کل هزینه‌های خانوار شهری بر حسب استان سال ۱۴۰۰
۴۳	نمودار ۱۵: روند رتبه ایران در شاخص جهانی نوآوری

فهرست شکل‌ها

صفحه

عنوان

شکل ۱: اقتصادهای نوآور برتر به تفکیک منطقه ۴۴

مقدمه

توسعه به مفهوم ارتقاء مستمر جامعه و نظام اجتماعی به سوی زندگی بهتر و انسانی‌تر است و دربرگیرنده تمام ابعاد سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی کشور می‌باشد و برای تحقق هدف توسعه باید ابتدا، تمام ابعاد مختلف زندگی انسان به صورت همزمان مدنظر قرار گیرند؛ زیرا عدم توجه به یک بعد از زندگی، باعث تضعیف دیگر ابعاد در گذر زمان خواهد شد. همچنین، باید از همه ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های جامعه به شکل بهینه و مطلوب بهره‌مند شد تا روند، ساختار و کارکرد توسعه متناسب با وضعیت و شرایط جامعه باشد. در این راستا، برنامه‌ریزی نقش کلیدی در جهت‌دهی مناسب به توسعه ایفا می‌کند. لازمه این امر، آن است که وضع موجود کشور از نگاه متغیرهای کلان مورد ارزیابی قرار گیرد تا برنامه‌ریزان بتوانند در برنامه‌های آتی توسعه کشور با سنجش دقیق و اصولی عملکرد برنامه‌ها و با لحاظ شرایط فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی کشور، برنامه مناسب توسعه در کشور را ارائه نمایند.

در بین متغیرهای کلان برخی شاخص‌ها مانند رشد اقتصادی، نرخ تورم، نرخ بیکاری، نقدینگی، تحولات ارزی، توزیع درآمد، رقابت‌پذیری جهانی و توسعه انسانی از متغیرهای اثرگذار و مهم به شمار می‌آیند. به عنوان مثال، شاخص رشد اقتصادی، محصول و کارکرد تمامی عوامل اقتصادی و غیراقتصادی بوده و از جمله شاخص‌های مهم و اساسی برای ارزیابی توانمندی‌های اقتصادی در ایجاد فرصت‌های شغلی و تغییر در سطح رفاه جامعه محسوب می‌شود. از این‌رو شاخص‌های کلان از مهم‌ترین موضوعات کلیدی اقتصاد به شمار می‌روند که همواره نوسانات هر یک از آنها در بسترهای اقتصادی و اجتماعی، راهنمای اصلی برنامه‌ریزان و تصمیم‌سازان به حساب می‌آید. در اهمیت این شاخص‌ها، بی‌توجهی به نوسانات و عملکرد آنها در عرصه‌های اقتصاد موجب بروز پیامدهای اقتصادی و اجتماعی مانند افزایش نابرابری در توزیع درآمد، افزایش سطح عمومی قیمت‌ها، کاهش قدرت خرید مردم، کاهش ارزش پول ملی، افزایش بیکاری، افزایش ریسک و ایجاد عدم اطمینان در سرمایه‌گذاری می‌شود. بر همین اساس، در ادامه به ارزیابی عملکرد شاخص‌های کلان منتخب اقتصادی-اجتماعی کشور شامل تولید، جمعیت، بهره‌وری عوامل تولید، سرمایه‌گذاری و بدهی‌های خارجی کشور، بورس، نرخ تورم، نقدینگی، پایه پولی و ضریب فزاینده نقدینگی، بازار ارز، توزیع درآمد و نیز رتبه‌بندی ایران در شاخص‌های بین‌المللی رقابت‌پذیری جهانی، توسعه انسانی، لگاتوم (رفاه) و شاخص جهانی نوآوری در طول برنامه ششم توسعه کشور پرداخته شده است.

۱- تولید

تولید که با هدف توجه به بخش مولد اقتصاد و کوچک نمودن بخش غیرمولد برای ایجاد اشتغال و افزایش سطح رفاه انجام می‌پذیرد، می‌تواند چشم‌انداز مناسبی از وضعیت اقتصادی کشور پیش روی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان قرار دهد. چراکه تولید منتهج به ارزش افزوده فراوان شده و درآمد سرشاری را برای کشور می‌تواند به همراه داشته باشد. این امر اگر همراه با ایجاد و گسترش مشاغل جدید با تخصص‌های مختلف باشد، می‌تواند به افزایش نقش‌آفرینی مردم در اقتصاد منجر شود. بنابراین تولید می‌تواند تحولات اساسی در اقتصاد ملی ایجاد کرده و به عنوان یکی از مؤلفه‌های اساسی رفاه اجتماعی در رسیدن به هدف بهبود کیفیت زندگی نیز نقش مؤثری را ایفا نماید. در حالت کلی، تولید ناخالص داخلی از دو روش قابل محاسبه است:

۱- روش هزینه‌ای: در این روش، حجم حقیقی اقتصاد از سمت تقاضا مورد ارزیابی قرار گرفته و میزان هر یک از هزینه‌های مصرف‌نهایی خصوصی، هزینه مصرف‌نهایی دولت، انباشت سرمایه ناخالص و خالص صادرات کالاها و خدمات مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲- روش ارزش افزوده: در این روش حجم اقتصاد از سمت عرضه و تولید در سه بخش اصلی گروه کشاورزی، گروه صنایع و معادن و گروه خدمات مورد بررسی قرار می‌گیرد، بدین مفهوم که ارزش افزوده هر بخش در اقتصاد به چه میزان می‌باشد. در ادامه، عملکرد هر دو طرف تقاضا و عرضه اقتصاد مورد بررسی قرار گرفته است:

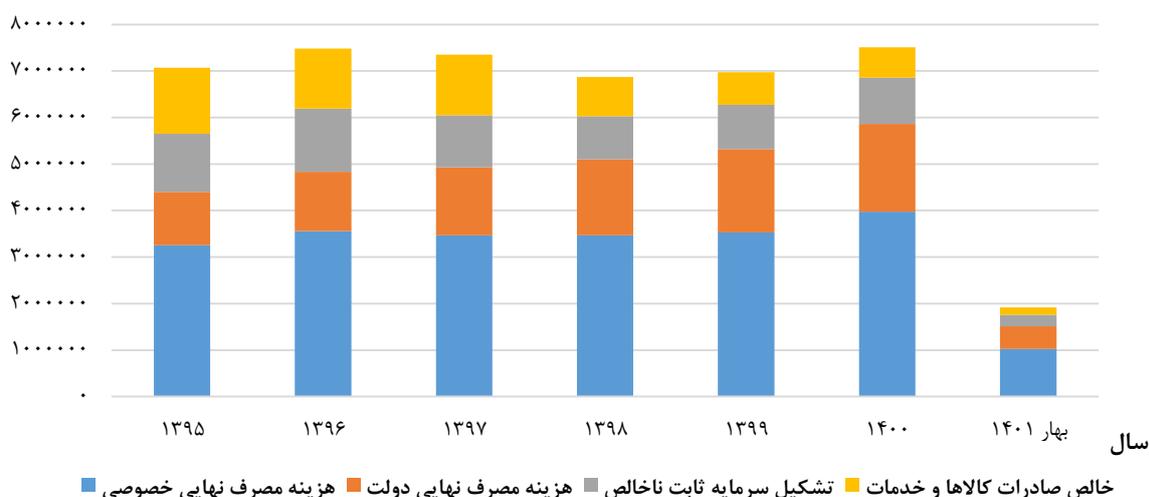
۱-۱- عملکرد طرف تقاضای اقتصاد ایران

در جدول (۱) و نمودار (۱) تولید ناخالص داخلی کشور به تفکیک اجزای هزینه نهایی و در جدول (۲)، رشد تولید ناخالص داخلی کشور و اجزای هزینه نهایی (به قیمت‌های جاری و ثابت) ارائه شده است:

جدول ۱: تولید ناخالص داخلی کشور به تفکیک اجزای هزینه نهایی به قیمت‌های جاری و ثابت (سال پایه: ۱۳۹۰)

سال/فصل	هزینه مصرف‌نهایی خصوصی		هزینه مصرف‌نهایی دولت		تشکیل سرمایه ثابت ناخالص		خالص صادرات کالاها و خدمات		تولید ناخالص داخلی (به قیمت بازار)	
	ثابت	جاری	ثابت	جاری	ثابت	جاری	ثابت	جاری	ثابت	جاری
۱۳۹۵	۳۲۵۲۸۶۴	۷۴۵۵۲۱۰	۱۶۰۹۱۲۴	۱۱۴۶۷۵۹	۱۲۴۹۷۶۰	۳۱۶۲۴۹۱	۸۳۳۳۸۷	۱۴۱۹۴۴۸	۱۴۹۰۶۲۵۷	۷۵۰۸۸۱۴
۱۳۹۶	۳۵۵۶۰۹۸	۸۸۴۷۳۰۵	۱۸۶۹۵۹۸	۱۲۷۶۵۵۴	۱۳۶۱۷۹۶	۳۸۹۰۶۹۷	۱۰۷۶۰۸۶	۱۲۸۶۷۹۶	۱۷۹۷۱۸۷۱	۷۸۶۹۷۶۳
۱۳۹۷	۳۴۶۷۶۸۴	۱۰۸۴۸۶۵۳	۳۳۲۵۷۸۷	۱۴۶۰۷۲۰	۱۱۱۶۲۱۴	۵۳۱۵۲۹۱	۱۴۱۵۶۵۶	۱۳۰۸۸۵۴	۲۵۹۸۹۰۰۶	۷۴۹۷۷۴۴
۱۳۹۸	۳۴۷۱۲۵۳	۱۴۲۳۶۷۳۷	۲۹۱۸۴۰۹	۱۶۳۰۰۸۶	۹۲۲۵۳۶	۶۵۸۱۷۹۳	۵۵۶۵۴	۸۴۵۲۶۶	۳۵۴۴۸۴۷۳	۷۱۸۳۷۰۳
۱۳۹۹	۳۵۲۸۱۰۲	۱۹۱۹۶۷۴۳	۴۰۲۲۷۴۵	۱۷۹۱۵۲۳	۹۵۶۳۳۹	۱۱۱۳۵۵۰۲	۴۷۰۸۱۸۸	۶۹۸۰۸۹	۵۲۳۲۹۳۲۰	۷۲۵۴۴۹۷
۱۴۰۰	۳۹۷۴۷۷۳	۲۹۳۶۲۳۴۱	۶۴۹۷۸۴۴	۱۸۸۹۰۲۴	۹۹۳۵۳۷	۱۸۷۹۶۳۱۰	۱۰۸۹۸۱۱۱	۶۴۹۳۴۶	۸۷۳۲۵۲۳۶	۷۵۷۰۰۲۶
بهار ۱۴۰۱	۱۰۲۱۷۵۸	۸۹۵۴۰۵۹	۲۰۱۱۵۰۸	۴۹۳۴۹۵	۲۴۲۸۲۹	۵۶۹۲۷۵	۳۵۰۵۶۵۶	۱۵۶۷۶۲	۲۸۳۶۶۲۹۶	۱۸۸۶۹۰۸

منبع: مرکز آمار ایران، دفتر حساب‌های اقتصادی. (میلیارد ریال)

نمودار ۱: تولید ناخالص داخلی کشور به تفکیک اجزای هزینه نهایی به قیمت ثابت (میلیارد ریال)

بر اساس نتایج جداول (۱) و (۲) و نمودار (۱)، عملکرد هر یک از اجزای طرف تقاضای اقتصاد طی سال‌های ۱۳۹۵-۱۴۰۰ به شرح زیر است:^۱

- متوسط رشد اقتصادی طی دوره زمانی ۱۳۹۵-۱۴۰۰ برابر با ۲/۵۶ درصد بوده است. متوسط رشد هر یک از عناصر طرف تقاضا شامل متوسط رشد هزینه مصرف نهایی خصوصی، متوسط رشد هزینه مصرف نهایی دولت، متوسط رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص و متوسط رشد خالص صادرات کالاها و خدمات به ترتیب برابر با ۴/۸۵، ۱۰/۶۸، ۰/۱۳ و ۲۰/۵۳ است.
- هزینه مصرف نهایی خصوصی، به جز سال ۱۳۹۷ که نسبت به سال ماقبل خود کاهشی بوده، روند افزایشی داشته است.
- هزینه مصرف نهایی دولت همواره روند افزایشی داشته است.
- انباشت سرمایه ناخالص در سال ۱۳۹۷ نسبت به سال ماقبل کاهشی بوده که این روند کاهشی در سال ۱۳۹۸ نیز ادامه داشته و سپس تا سال ۱۴۰۰ روند افزایشی بوده است.
- خالص صادرات کالاها و خدمات نیز به جز سال ۱۳۹۷ که نسبت به سال ماقبل خود افزایشی بوده و در سایر دوره‌های مورد بررسی، روند کاهشی داشته است.

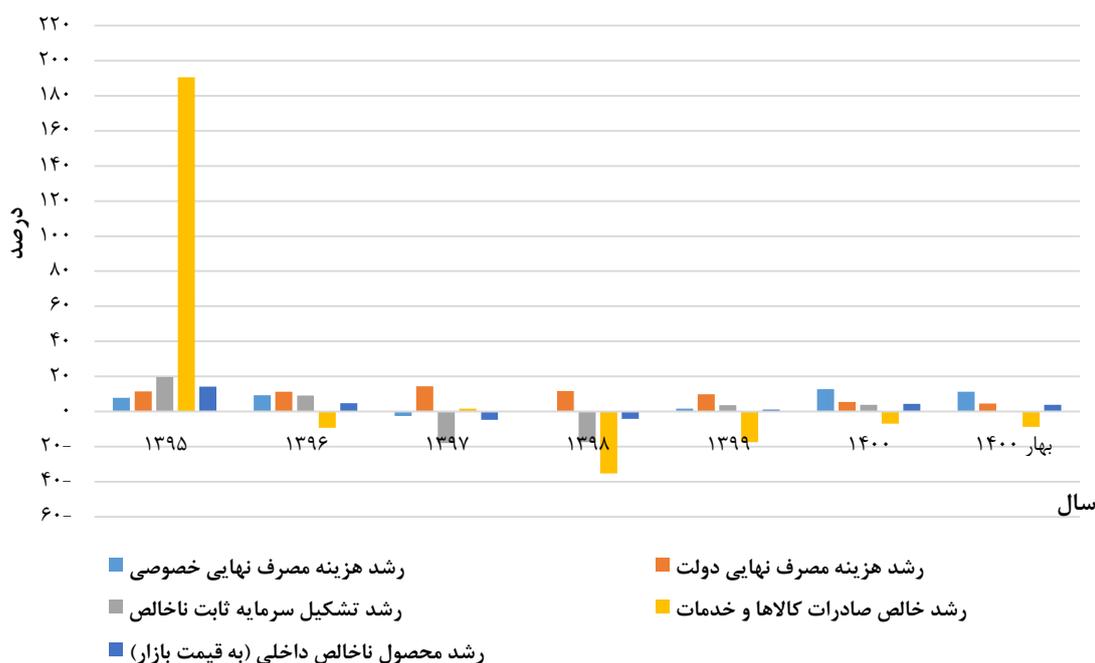
۱. تحلیل‌ها بر اساس قیمت‌های ثابت انجام شده است.

- تولید ناخالص داخلی به قیمت بازار نیز در سال ۱۳۹۷ نسبت به سال ماقبل کاهش یافته بود که این روند در سال ۱۳۹۸ نیز ادامه داشته است، اگرچه دوباره از سال ۱۳۹۹ روند افزایشی شده است.
 - طی سال‌های مورد بررسی، بالاترین هزینه مربوط به هزینه مصرف نهایی بخش خصوصی بوده که در بهار ۱۴۰۱ نیز، این مسئله صادق است؛ به طوری که هزینه مصرف نهایی خصوصی به میزان ۱۰۲۱۷۵۸ میلیارد ریال رسیده است.
- در ادامه، در جدول (۲) و نمودار (۲) رشد تولید ناخالص داخلی کشور و اجزای هزینه نهایی (به قیمت‌های جاری و ثابت) ارائه شده است:

جدول ۲: رشد تولید ناخالص داخلی کشور و اجزای هزینه نهایی به قیمت‌های ثابت (سال پایه: ۱۳۹۰) (درصد)

سال / فصل	هزینه مصرف نهایی خصوصی	هزینه مصرف نهایی دولت	تشکیل سرمایه ثابت ناخالص	خالص صادرات کالاها و خدمات	تولید ناخالص داخلی (به قیمت بازار)
۱۳۹۵	۷/۹	۱۱/۵	۱۹/۶	۱۹۰/۶	۱۴/۲
۱۳۹۶	۹/۳	۱۱/۳	۹	-۹/۳	۴/۸
۱۳۹۷	-۲/۵	۱۴/۴	-۱۸	۱/۷	-۴/۷
۱۳۹۸	۰/۱	۱۱/۶	-۱۷/۴	-۳۵/۴	-۴/۲
۱۳۹۹	۱/۶	۹/۹	۳/۷	-۱۷/۴	۱
۱۴۰۰	۱۲/۷	۵/۴	۳/۹	-۷	۴/۳
بهار ۱۴۰۱	۱۱/۲	۴/۵	-۰/۱	-۸/۸	۳/۸

منبع: مرکز آمار ایران، دفتر حساب‌های اقتصادی.

نمودار ۲: رشد تولید ناخالص داخلی کشور و اجزای هزینه نهایی به قیمت‌های ثابت (سال پایه: ۱۳۹۰)

بر اساس نتایج جدول (۲) و نمودار (۲)، طی دوره زمانی ۱۳۹۵-۱۴۰۰:

- رشد هزینه مصرف نهایی خصوصی به‌جز سال ۱۳۹۷، روند افزایشی داشته و در سال ۱۳۹۷، منفی شده است.
- رشد هزینه مصرف نهایی دولت به‌جز سال ۱۳۹۷، روند کاهشی داشته و در سال ۱۳۹۷، به حداکثر میزان خود رسیده است.
- رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در سال ۱۳۹۶ روند کاهشی داشته اما مثبت می‌باشد و از سال ۱۳۹۷ منفی شده که روند منفی هرچند کاهشی در سال ۱۳۹۸ نیز ادامه داشته و دوباره از سال ۱۳۹۹ روند افزایشی مثبت شروع شده که تا سال ۱۴۰۰ ادامه داشته است.
- رشد خالص صادرات کالاها و خدمات نیز به‌جز سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۷، در بقیه سال‌ها منفی بوده که بالاترین رشد در سال ۱۳۹۵ برابر با ۱۹۰/۶ درصد و کمترین رشد در سال ۱۳۹۸، برابر با ۳۵/۴- درصد بوده است.
- رشد تولید ناخالص داخلی به قیمت بازار نیز در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ منفی بوده است. در سال ۱۳۹۹، رشد تولید ناخالص داخلی مثبت شده و روند افزایشی داشته است. رشد اقتصادی در سال ۱۳۹۵،

بالاترین مقدار خود؛ یعنی ۴/۲ درصد بوده و در سال ۱۳۹۷، به کمترین میزان خود؛ یعنی ۴/۷- درصد رسیده است.

- در سال ۱۳۹۵ که رشد اقتصادی در بالاترین میزان خود قرار داشت، در بین اجزاء طرف تقاضا در آن سال، رشد هزینه مصرف نهایی خصوصی حداقل و رشد خالص صادرات کالاها و خدمات حداکثر مقدار بوده است. برعکس، در سال ۱۴۰۰ در بین اجزاء طرف تقاضا، رشد هزینه مصرف نهایی خصوصی ماکزیمم و رشد خالص صادرات کالاها و خدمات مینیمم مقدار بوده که در بهار ۱۴۰۱ نیز، رشد هزینه مصرف نهایی خصوصی ماکزیمم و رشد خالص صادرات و رشد انباشت سرمایه ناخالص، منفی شده است.

- طی سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۹۹ در بین اجزاء طرف تقاضا، رشد هزینه مصرف نهایی دولت ماکزیمم بوده است.

- در سال ۱۳۹۷ که رشد اقتصادی در پایین‌ترین میزان خود بوده است، رشد هزینه مصرف نهایی دولت در ماکزیمم‌ترین خود، رشد هزینه مصرف نهایی خصوصی و رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در حداقل‌ترین میزان خود و منفی بوده‌اند.

- در خصوص هزینه مصرف نهایی خصوصی می‌توان بیان داشت که طی سال‌های اخیر، رشد هزینه‌های مردم از رشد اقتصادی سریع‌تر بوده است. در حقیقت، سهم مصرف خصوصی از کل حجم اقتصاد کشور، روند افزایشی داشته است. همچنین در بهار سال ۱۴۰۱ نیز، کل مصرف خصوصی در ایران به ۱۰۲۱۷۵۸ میلیارد تومان رسیده است؛ به عبارت دیگر، مصرف و هزینه حقیقی مردم در بهار سال ۱۴۰۱ نسبت به فصل مشابه سال ۱۴۰۰، ۱۱/۲ درصد بیشتر شده است. این در حالی است که سرمایه‌گذاری ناخالص در بهار سال ۱۴۰۱ نسبت به فصل مشابه در سال قبل، کاهش یافته است. این بدان معنی است که مردم بیشتر درآمدهای خود را مصرف می‌کنند؛ بنابراین، پس‌انداز و سرمایه‌گذاری کاهش یافته است. در حقیقت، خانوارها غالب درآمدهای خود را صرف هزینه مصرف نهایی می‌کنند که می‌تواند ناشی از افزایش تورم و قیمت کالاها و بیانگر شکاف موجود و عدم تناسب بین درآمدها و هزینه‌های خانوارها باشد که رفاه خانوارها را کاهش داده است.

- در خصوص هزینه مصرف نهایی دولت می‌توان بیان داشت که به طور نسبی، رشد هزینه مصرف نهایی دولت کاهش یافته است. در حقیقت، با کاهش سهم بسیار بالای درآمدهای نفتی از کل منابع درآمدی و نیز تشدید تحریم‌ها، بودجه دولت تحت تأثیر قرار گرفته است. در بهار ۱۴۰۱، هزینه مصرف نهایی دولت نسبت به فصل مشابه سال قبل، ۴/۵ درصد رشد داشته است.

تشکیل سرمایه ثابت ناخالص^۱ به عنوان یکی از مؤلفه های تولید ناخالص داخلی کشور شناخته شده است که می تواند نشانگر تغییرات میزان سرمایه گذاری در اقتصاد کشور و دورنمای آن باشد. به طوری که کاهش نرخ تشکیل سرمایه به معنای کاهش سرمایه گذاری و افزایش آن، نشان دهنده رشد سرمایه گذاری است. تشکیل سرمایه ثابت ناخالص متشکل از دو جزء دولتی و خصوصی است که این متغیر شامل تشکیل سرمایه در بخش ساختمان و بخش ماشین آلات می باشد. پرداخت های عمرانی دولت می تواند به عنوان معیاری برای ارزیابی تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بخش دولتی لحاظ شود. در بودجه های سالانه دولت، زیربخش تملک دارایی های سرمایه ای مترادف بودجه عمرانی در نظر گرفته می شود. این بخش از اعتبارات، قاعدتاً مربوط به سرمایه گذاری دولت برای توسعه کشور است. این سرمایه گذاری ها به طور قطع باید دارای توجیه اقتصادی باشند و در واقع ساخت فضاهای جدیدی است که در آینده تبدیل به سرمایه های ملی می شوند و منابع تازه ای برای دولت ها فراهم می آورند. این موارد می تواند شامل سرمایه گذاری برای ساخت راه یا تأسیسات ساختمانی یا سرمایه گذاری در توسعه زیرساخت های ارتباطی باشد. طبق آمار ارائه شده، کاهش تشکیل سرمایه در اقتصاد کاملاً محسوس است که این کاهش می تواند به مفهوم کاهش پتانسیل افزایش تولید ناخالص داخلی، کاهش رفاه و کاهش ظرفیت اشتغال تعبیر شود. برای کشور در حال توسعه ای مانند ایران، رشد تشکیل سرمایه به عنوان یک اصل ضروری باید شناخته شود و کاهش آن باید به معنای کند شدن سرعت توسعه در اقتصاد کشور و زنگ خطری برای آن تلقی گردد. یکی از دلایل کاهش سرمایه گذاری در کشور، عدم اطمینان و بی ثباتی اقتصادی و رکود در کشور است؛ زیرا در مواقع بی ثباتی اقتصادی، معمولاً سرمایه گذاری در دارایی های ثابت کاهش می یابد و برعکس در زمان بهبود رشد اقتصادی، سرمایه گذاری ثابت افزایش می یابد و در حقیقت، بازار این سیگنال را می دهد که چنین سرمایه گذاری هایی می تواند در آینده سودآور باشد.

خالص صادرات کالاها و خدمات به عنوان یکی از اجزای تقاضای کل نسبت به سایر اجزا، سهم اندکی در هزینه ناخالص داخلی اقتصاد ایران دارد. این شاخص تفاضل واردات از صادرات است. افزایش صادرات به عنوان یکی از عوامل موجب افزایش تولید ناخالص ملی می شود که سازوکار این اثرگذاری تنها از مجرای تقاضا و افزایش آن است. در طرف عرضه اقتصاد، رشد صادرات نیز از راه افزایش رقابت پذیری، رشد نوآوری و بهره وری می تواند بر تولید اثرگذار باشد. در حقیقت، رشد صادرات به طور غیرمستقیم از طریق اثرات زنجیری، عواید ارزی خارجی و اثرات جانبی مثبت آن بر اقتصاد داخلی می تواند منجر به رشد اقتصادی شود. البته واردات در ایران نیز با توجه به حجم بالای واردات کالاهای واسطه ای و سرمایه ای برای فعالیتهای تولیدی و صنعتی حائز اهمیت است. شواهد آماری نشان دهنده کاهش خالص صادرات

۱. علت استفاده از عبارت ناخالص به دلیل عدم احتساب استهلاک است.

کالاها و خدمات در اقتصاد ایران است که این امر می‌تواند ناشی از افزایش تحریم‌ها، افزایش هزینه تمام شده کالاها و خدمات داخلی، کاهش رشد اقتصادهای جهانی به دلیل بیماری کرونا، افزایش قیمت دلار و شوک‌های جهانی قیمت نفت و به تبع آن، نوسانات منفی جهانی قیمت محصولات پتروشیمی باشد. در ادامه برای تحلیل بیشتر، آمار صادرات و واردات کالاها در جدول (۳) ارائه شده است:

جدول ۳: صادرات غیرنفتی و واردات کالا از مبدأ گمرک جمهوری اسلامی ایران (هزار تن، میلیون دلار)

صادرات		واردات		سال / فصل
ارزش	وزن	ارزش	وزن	
۴۴۰۴۲	۱۲۹۸۹۲	۴۳۶۸۴	۳۳۳۹۹	۱۳۹۵
۴۶۹۸۲	۱۳۲۸۸۲	۵۴۴۵۹	۳۸۸۵۵	۱۳۹۶
۴۴۶۷۰	۱۱۷۹۶۸	۴۳۱۶۹	۳۲۳۵۶	۱۳۹۷
۴۱۳۷۰	۱۳۴۰۱۸	۴۳۷۳۵	۳۵۳۶۴	۱۳۹۸
۳۴۸۶۱	۱۱۳۱۸۹	۳۸۸۹۰	۳۳۷۳۰	۱۳۹۹
۴۸۴۴۰	۱۲۲۴۱۷	۵۲۹۹۶	۴۱۱۹۳	۱۴۰۰
۱۳۰۶۹	۲۷۶۶۴	۱۲۱۷۶	۷۸۵۵	بهار ۱۴۰۱

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

بر اساس نتایج حاصل از جدول (۳) طی دوره زمانی ۱۳۹۵-۱۴۰۰، می‌توان بیان داشت:

- واردات کالاهای غیرنفتی حالت نوسانی زیادی داشته و در سال‌های ۱۳۹۶، ۱۳۹۸ و ۱۴۰۰ نسبت به سال‌های ماقبل خود افزایشی بوده و در بقیه سال‌های مورد بررسی، کاهش یافته است.
- صادرات کالاها و خدمات در سال ۱۳۹۷ کاهش یافته بوده که با یک دوره افزایش در سال ۱۳۹۸، دوباره در سال ۱۳۹۹ کاهش یافته است؛ اما در سال ۱۴۰۰ روند افزایشی داشته است.
- واردات کالاهای غیرنفتی در سال ۱۴۰۰ نسبت به سال ماقبل خود افزایش حدود ۳۶ درصدی داشته است. همچنین صادرات کالاهای غیرنفتی در سال ۱۴۰۰ نسبت به سال ماقبل خود افزایش حدود ۳۸ درصدی داشته است. با توجه به تفاوت رشد وزنی و ارزشی، علت اصلی رشد بالای ارزش صادرات در این بازه زمانی مربوط به افزایش میانگین قیمت صادرات بوده است.
- در بهار ۱۴۰۱، مقدار وزنی کالاهای وارداتی برابر با ۷۸۵۵ هزار تن و به ارزش ۱۲۱۷۶ میلیون دلار بوده است. مقدار وزنی کالاهای صادراتی نیز برابر با ۲۷۶۶۴ هزار تن و به ارزش ۱۳۰۶۹ میلیون دلار بوده است.

در ادامه، در جدول (۴) مقدار تولید، صادرات نفت خام و قیمت هر بشکه نفت خام سبد اوپک نیز ارائه شده است:

جدول ۴: مقدار تولید، صادرات نفت خام و قیمت هر بشکه نفت خام سبد اوپک

سال / فصل	تولید نفت خام (هزار بشکه در روز)	صادرات نفت خام (هزار بشکه در روز)	نفت خام تحویلی به پالایشگاهها (هزار بشکه در روز)	قیمت هر بشکه نفت خام سبد اوپک (دلار)
۱۳۹۵	۳۷۶۲	۲۱۳۱	۱۶۲۹	-
۱۳۹۶	۳۸۴۹	۲۱۴۴	۱۷۲۰	۵۵/۱
۱۳۹۷	-	-	-	۶۹/۳
۱۳۹۷ (بهار)	۳۸۰۴/۵	۲۲۱۰/۴	۱۷۱۷/۷	-
۱۳۹۷ (تابستان)*	۳۷۹۴	۱۸۸۳	۱۷۴۲	-
۱۳۹۸	-	-	-	۶۲/۵
۱۳۹۹	-	-	-	۴۲/۳
**۱۴۰۰	-	-	-	۷۷/۶
بهار ۱۴۰۱	-	-	-	۱۱۲/۶

* از تابستان ۱۳۹۷ به بعد آمار تولید و صادرات نفت از سوی سازمان متولی ارائه نشده است.

** میانگین قیمت در فصول مختلف محاسبه و ارائه شده است.

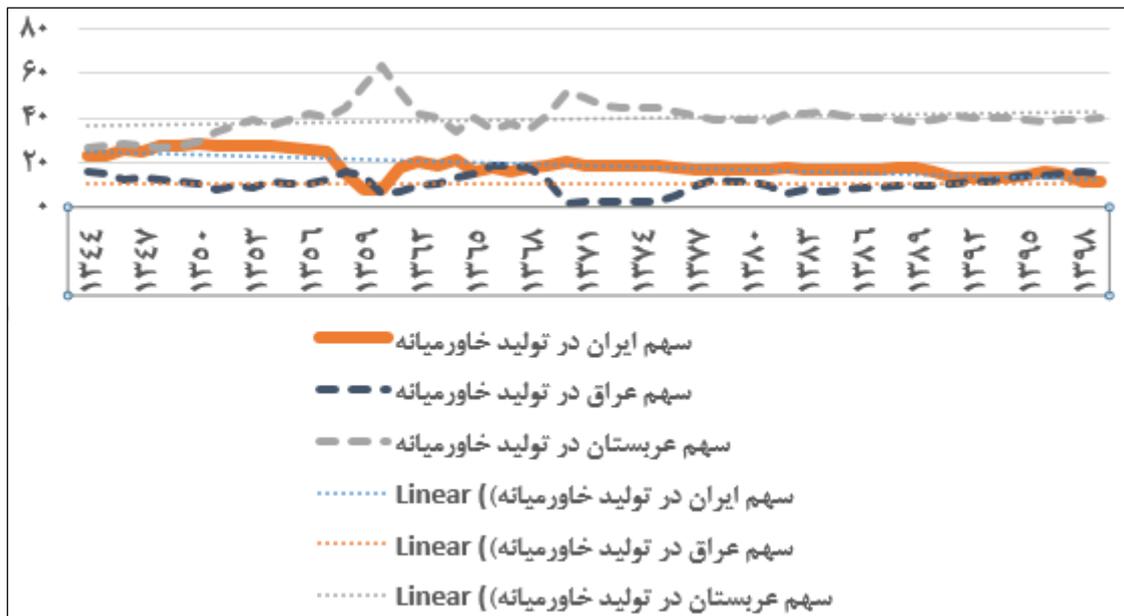
منبع: وزارت نفت

بر اساس نتایج حاصل از جدول (۴) می توان بیان داشت:

- تولید نفت خام در سال های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶، ۳۷۶۲ و ۳۸۴۹ هزار بشکه در روز بوده که در تابستان و بهار ۱۳۹۷ به ترتیب به ۳۸۰۴/۵ و ۳۷۹۴ هزار بشکه در روز رسیده است.
- صادرات نفت خام در سال های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶، ۲۱۳۱ و ۲۱۴۴ هزار بشکه در روز بوده که در تابستان و بهار ۱۳۹۷ به ترتیب به ۲۲۱۰/۴ و ۱۸۸۳ هزار بشکه در روز رسیده است.
- نفت خام تحویلی به پالایشگاهها در سال های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶، ۱۶۲۹ و ۱۷۲۰ هزار بشکه در روز بوده که در تابستان و بهار ۱۳۹۷ به ترتیب به ۱۷۱۷/۷ و ۱۷۴۲ هزار بشکه در روز رسیده است.
- قیمت هر بشکه نفت خام سبد اوپک از سال ۱۳۹۸ روند کاهشی داشته است؛ اما از سال ۱۴۰۰ افزایش یافته و در بهار ۱۴۰۱ به ۱۱۲/۶ دلار برای هر بشکه نفت خام سبد اوپک رسیده است.

همچنین، سهم تولیدکنندگان عمده نفت در خاورمیانه طی سال های ۱۳۴۴-۱۳۹۸ در نمودار (۲) ارائه شده که نشان می دهد عربستان در تولید نفت، سهم بالاتری از ایران و عراق داشته است. همچنین به جز چند سال، در بیشتر سال ها ایران نسبت به عراق سهم بیشتری در تولید نفت داشته است؛ اما از حدود سال ۱۳۹۶، افزایش

سهم عراق نسبت به ایران مشهود می‌باشد. همچنین روند تولید نفت عربستان افزایشی، روند تولید نفت ایران کاهشی و روند تولید عراق تقریباً ثابت بوده است.

نمودار ۳: سهم تولیدکنندگان عمده نفت در خاورمیانه

منبع: BP

۱-۲- عملکرد طرف عرضه اقتصاد ایران

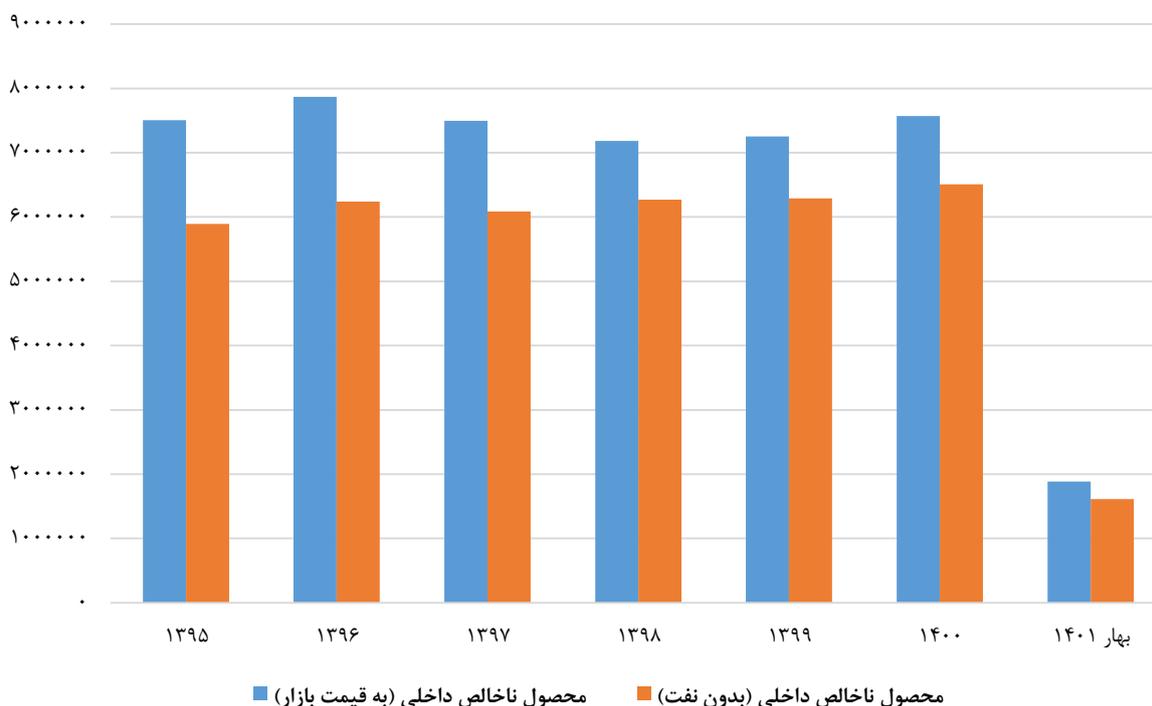
در جدول (۵) و نمودار (۴)، تولید ناخالص داخلی کشور به تفکیک ارزش افزوده رشته فعالیت‌های اقتصادی کشور (به قیمت‌های جاری و ثابت) ارائه شده است:

جدول ۵: تولید ناخالص داخلی کشور و ارزش افزوده رشته فعالیت‌های اقتصادی کشور به قیمت‌های جاری و ثابت (سال پایه:

۱۳۹۰) (میلیارد ریال)

سال / فصل	کشاورزی		صنایع و معادن		خدمات		خالص مالیات بر واردات		تولید ناخالص داخلی (به قیمت بازار)		تولید ناخالص داخلی (بدون نفت)	
	ثابت	جاری	ثابت	جاری	ثابت	جاری	ثابت	جاری	ثابت	جاری	ثابت	جاری
۱۳۹۵	۱۳۳۶۰۰۲	۴۶۳۷۸۹	۵۷۲۰۴۷۸	۳۴۸۹۱۵۵	۷۷۱۲۰۸۵	۳۴۸۵۳۳۹	۱۴۷۶۹۲	۷۰۵۳۱	۱۴۹۰۶۲۵۷	۷۵۰۸۸۱۴	۱۳۰۲۸۱۲۵	۵۸۹۱۴۳۴
۱۳۹۶	۱۵۰۴۳۸۱	۴۷۰۷۵۹	۷۳۲۸۲۸۰	۳۵۸۸۳۱۰	۹۰۰۱۴۰۵۲	۳۷۱۹۶۸۹	۲۱۵۱۵۸	۹۱۰۰۶	۱۷۹۷۱۸۷۱	۷۸۶۹۷۶۳	۱۵۳۸۸۰۱۳	۶۳۳۹۵۲۳
۱۳۹۷	۲۱۹۴۰۳۱	۴۵۵۸۶۷	۱۱۴۹۷۲۷۷	۳۲۴۱۵۴۲	۱۲۱۱۴۱۴۸	۳۷۴۷۷۷۷	۱۸۳۵۵۰	۵۲۸۵۸	۲۵۹۸۹۰۰۶	۷۴۹۷۷۴۴	۲۱۴۳۲۹۹۱	۶۰۸۵۹۰۸
۱۳۹۸	۳۲۸۵۱۲۱	۵۰۹۶۱۲	۱۵۱۰۹۷۴۱	۲۷۲۴۲۸۲	۱۶۸۸۸۸۰۵	۳۹۱۵۰۹۴	۱۶۴۸۰۷	۳۴۷۱۴	۳۵۴۴۸۴۷۳	۷۱۸۳۷۰۳	۳۰۵۰۳۳۶۰	۶۲۶۹۹۱۴
۱۳۹۹	۴۶۵۴۰۵۶	۵۲۷۲۹۶	۲۳۰۰۳۸۲۶	۲۸۳۶۵۳۳	۲۴۴۸۸۵۸۶	۲۶۴۳۱۷۸	۱۸۲۸۵۲	۲۷۴۹۰	۵۲۳۲۹۳۲۰	۷۲۵۴۴۹۷	۴۵۸۲۴۳۲۴	۶۲۸۹۰۸۷
۱۴۰۰	۷۵۴۷۶۴۳	۵۰۸۲۸۸	۴۱۵۶۵۶۴۷	۳۰۰۶۵۹۰	۳۷۹۸۸۸۳۴	۴۰۳۴۹۱۱	۲۳۳۱۰۱	۱۹۲۳۶	۸۷۳۲۵۲۳۶	۷۵۷۰۰۲۶	۷۳۱۱۲۷۹۵۴	۶۵۱۱۱۴۵
بهار ۱۴۰۱	۲۱۵۲۰۱۹	۱۰۰۴۰۹	۱۴۲۷۷۱۹۳	۷۶۹۱۳۲	۱۱۸۶۵۲۷۶	۱۰۱۲۶۹۹	۷۱۷۰۸	۴۶۶۹	۲۸۳۶۶۲۹۶	۱۸۸۶۹۰۸	۲۲۸۸۱۸۸۶	۱۶۱۴۴۲۳

منبع: مرکز آمار ایران، دفتر حساب‌های اقتصادی.

نمودار ۴: تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های ثابت (سال پایه ۱۳۹۰)

ارزیابی عملکرد طرف عرضه اقتصاد ایران بر اساس نتایج جدول (۵) و نمودار (۴) طی دوره زمانی ۱۳۹۵-۱۴۰۰ نشان می‌دهد:

- ارزش افزوده بخش کشاورزی با یک دوره کاهش در سال ۱۳۹۷ تا سال ۱۳۹۹ افزایشی بوده است؛ اما در سال ۱۴۰۰ دوباره روند کاهشی داشته است.
- ارزش افزوده بخش صنایع و معادن به جز سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸، در بقیه سال‌ها روند افزایشی نسبت به دوره ماقبل خود داشته است.
- ارزش افزوده بخش خدمات، به جز سال ۱۳۹۹ روند افزایشی داشته است.
- خالص مالیات بر واردات تا سال ۱۳۹۶، روند افزایشی داشته اما از سال ۱۳۹۷، روند کاهشی یافته و این روند تا سال ۱۴۰۰ ادامه داشته است.
- به جز سال ۱۳۹۵ که ارزش افزوده بخش صنایع و معادن اندکی بالاتر از ارزش افزوده بخش خدمات بوده است، در بقیه سال‌ها، ارزش افزوده بخش خدمات نسبت به دو گروه دیگر بالاتر بوده و همواره طی سال‌های مورد بررسی، ارزش افزوده بخش کشاورزی پایین‌تر بوده است. به طوری که در بهار سال ۱۴۰۱،

ارزش افزوده بخش خدمات ۱۰۱۲۶۹۹ میلیارد ریال، بخش صنعت به ۷۶۹۱۳۲ میلیارد ریال و بخش کشاورزی به ۱۰۰۴۰۹ میلیارد ریال رسیده است.

در حساب‌های ملی، گروه صنعت به چهار زیربخش: ۱- صنعت؛ ۲- معدن؛ ۳- ساختمان؛ و ۴- تأمین آب، برق و گاز طبیعی تقسیم می‌شود. در حساب‌های ملی گروه کشاورزی نیز به دو بخش کشاورزی و ماهیگیری (شیلات) تقسیم می‌شود. در حساب‌های ملی، گروه خدمات به شش بخش ۱- عمده و خرده‌فروشی، هتل و رستوران؛ ۲- واسطه‌گری مالی؛ ۳- امور عمومی، آموزش، بهداشت و مددکاری؛ ۴- حمل‌ونقل، انبارداری و ارتباطات؛ ۵- مستغلات، کرایه و خدمات کسب‌وکار؛ و ۶- خدمات اجتماعی، شخصی و خانگی تقسیم می‌شود.

خدمات یکی از بخش‌های اقتصاد کشور می‌باشد که همانند سایر بخش‌های اقتصاد طی گذشت زمان، دچار تغییر و تحول کمی و کیفی شده است. سهم این بخش در تولید ناخالص داخلی، اشتغال و توسعه به طور مستمر و چشمگیر افزایش یافته و تجارت خدمات نیز توسعه داشته و اهمیت بیشتری پیدا کرده است. بنابراین با توجه به اینکه ارزش افزوده بخش خدمات نسبت به گروه‌های دیگر بالاتر است، ضروری است از این مزیت استفاده کرده و بخش‌های پیشرو در این بخش شناسایی و به عنوان پیشران انتخاب شوند.

۱-۳- درآمد ملی و درآمد ملی سرانه

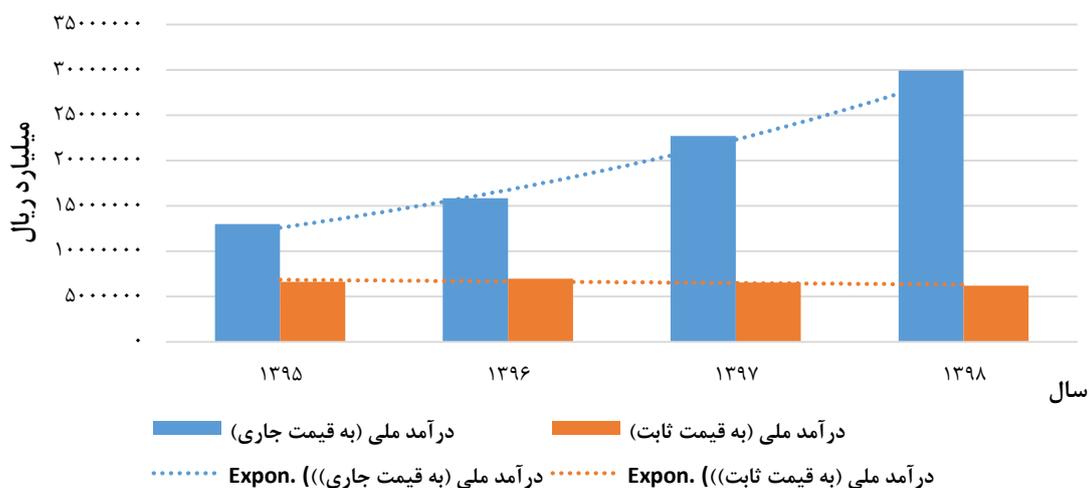
درآمد (خالص) ملی، مجموع درآمد ایجاد شده توسط عوامل تولید ملی در طول یک سال است؛ به عبارت دیگر، درآمد ملی از حاصل جمع درآمدهای مربوط به عامل کار و درآمدهای حاصل از مالکیت عواملی که در تولید کالاها و خدمات مشارکت داشته‌اند، به دست می‌آید. درآمد سرانه نیز، نسبت درآمد ملی بر جمعیت کشور در یک دوره معین بوده و نشان‌دهنده مقدار متوسط درآمد برای هر نفر در طول یک سال است. در ادامه، در جدول (۶) و نمودارهای (۵) و (۶)، درآمد ملی و درآمد ملی سرانه طی سال‌های ۱۳۹۵-۱۳۹۸ ارائه شده است. بر اساس نتایج حاصله، درآمد ملی و درآمد سرانه به‌جز سال ۱۳۹۶ که نسبت به سال ماقبل، روند افزایشی داشته، همواره روند کاهشی داشته است. این امر نشان‌دهنده کاهش رفاه مردم است. در واقع، افت تولید ناخالص داخلی و تورم بالا در طول این سال‌ها موجب شده که سالانه هر ایرانی بخش مهمی از درآمد خود را از دست بدهد. علاوه بر این، پس‌انداز ناخالص ملی نیز کاهش یافته که افت تشکیل سرمایه ثابت ناخالص، علت اصلی در کاهش پس‌انداز به نظر می‌آید.

جدول ۶: درآمد ملی و درآمد ملی سرانه به قیمت‌های جاری و ثابت (سال پایه: ۱۳۹۰)

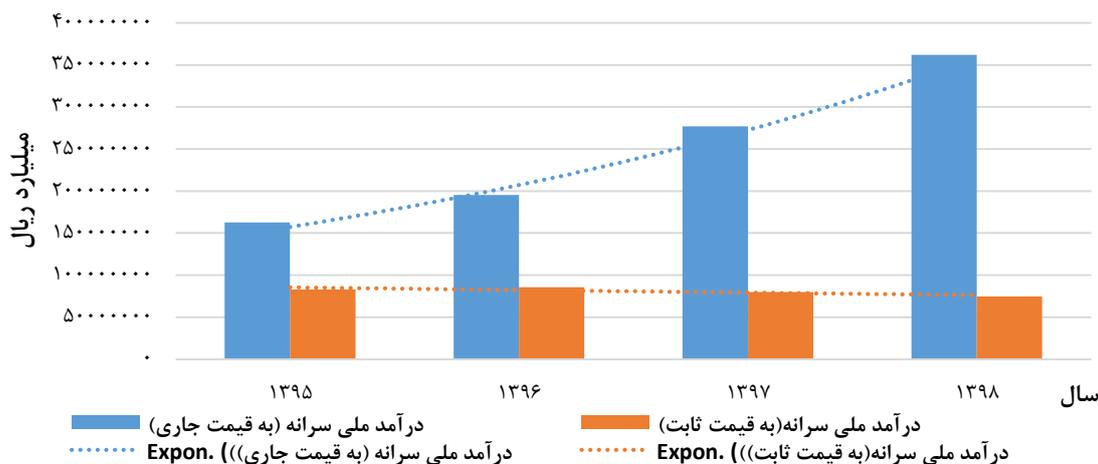
درآمد ملی سرانه (ریال)		درآمد ملی (میلیارد ریال)		سال / فصل
ثابت	جاری	ثابت	جاری	
۸۲۸۵۷۹۵۴	۱۶۲۶۰۴۵۹۹	۶۶۲۲۵۰۵	۱۲۹۹۶۳۳۵	۱۳۹۵
۸۵۷۸۹۴۸۸	۱۹۵۳۶۵۱۷۶	۶۹۵۳۴۹۵	۱۵۸۳۴۹۳۴	۱۳۹۶
۷۹۸۳۳۰۳۴	۲۷۷۰۹۴۷۶۵	۶۵۴۳۲۷۵	۲۲۷۱۱۲۴۱	۱۳۹۷
۷۴۷۷۳۷۲۶	۳۶۱۸۳۴۵۷۲	۶۱۸۴۵۳۵	۲۹۹۲۷۳۳۷	۱۳۹۸

منبع: مرکز آمار ایران، دفتر حساب‌های اقتصادی

* آمار سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ توسط مرکز آمار ایران منتشر نشده است.

نمودار ۵: درآمد ملی سرانه به قیمت‌های جاری و ثابت (سال پایه: ۱۳۹۰)

نمودار ۶: درآمد ملی سرانه به قیمت‌های جاری و ثابت (سال پایه: ۱۳۹۰)

۲- جمعیت

نخستین سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۳۵ به وسیله اداره آمار عمومی انجام شد. بعد از آن تا سال ۱۳۸۵، هر ده سال یکبار سرشماری عمومی نفوس و مسکن به وسیله مرکز آمار کشور صورت گرفته است. بر اساس مصوبه شماره ۲۶۵۸۱/ت/۳۷۱۴۷ هـ مورخ ۱۳۸۶/۰۲/۲۴ هیئت وزیران، بازه زمانی اجرای سرشماری‌ها از ده سال به پنج سال کاهش یافت. سرشماری نفوس و مسکن با ارائه آمار و اطلاعات مفید در مورد وضعیت جمعیت کشور به عنوان ابزار بسیار مناسبی برای برنامه‌ریزان اجتماعی و اقتصادی است. همچنین ارائه چارچوب‌های لازم برای اجرای طرح‌های آمارگیری نمونه‌ای در حوزه‌های جمعیتی، از فعالیت‌های اساسی نظام آماري کشور تلقی می‌گردد. از این‌رو، با توجه به اهمیت متغیرهای اشتغال و بیکاری که از موضوع‌های اساسی اقتصاد هر کشوری است (به گونه‌ای که افزایش اشتغال و کاهش بیکاری به عنوان یکی از شاخص‌های توسعه‌یافتگی جوامع تلقی می‌شود)، از سال ۱۳۷۶ اطلاعات بازار کشور از طریق طرح «آمارگیری از ویژگی‌های اشتغال و بیکاری خانوار» حاصل شده است. در ادامه، این طرح به منظور بهبود کیفیت و انطباق بیشتر با مفاهیم بین‌المللی، به‌ویژه سازمان بین‌المللی کار^۱ مورد بازنگری قرار گرفت تا به صورت طرح فعلی و با عنوان «طرح آمارگیری نیروی کار» به اجرا درآید. «طرح آمارگیری نیروی کار» نخستین بار در سال ۱۳۸۴ آغاز شد و از آن زمان تاکنون در ماه میانی هر فصل اجرا شده است. «طرح آمارگیری نیروی کار» با هدف شناخت ساختار و وضعیت جاری نیروی کار و تغییرات آن اجرا می‌شود. این هدف از طریق «برآورد شاخص‌های فصلی و سالانه نیروی کار در سطح کل کشور»، «برآورد تعداد سالانه نیروی کار در سطح کل کشور و استان‌ها»، «برآورد تغییرات فصلی و سالانه شاخص‌های نیروی کار در سطح کل کشور و استان‌ها» و «برآورد تغییرات سالانه شاخص‌های نیروی کار در سطح استان‌ها» تأمین می‌شود. جامعه تحت پوشش طرح آمارگیری نیروی کار مجموعه افرادی است که طبق تعریف، عضو خانوارهای معمولی ساکن یا گروهی در نقاط شهری یا روستایی کشور هستند. بر این اساس، این طرح اعضای خانوارهای معمولی غیرساکن و اعضای خانوارهای مؤسسه‌ای را پوشش نمی‌دهد.^۲ در این بخش برخی متغیرهای منتخب شامل جمعیت کل، جمعیت فعال، جمعیت شاغل، جمعیت بیکار، نرخ مشارکت، نرخ بیکاری و سهم شاغلان مورد ارزیابی قرار گرفته است. از این‌رو، در جدول (۷) و نمودار (۷)، آمار جمعیت کل و جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر برحسب وضعیت فعالیت اقتصادی ارائه شده است:^۳

1. International Labour Organization (ILO)

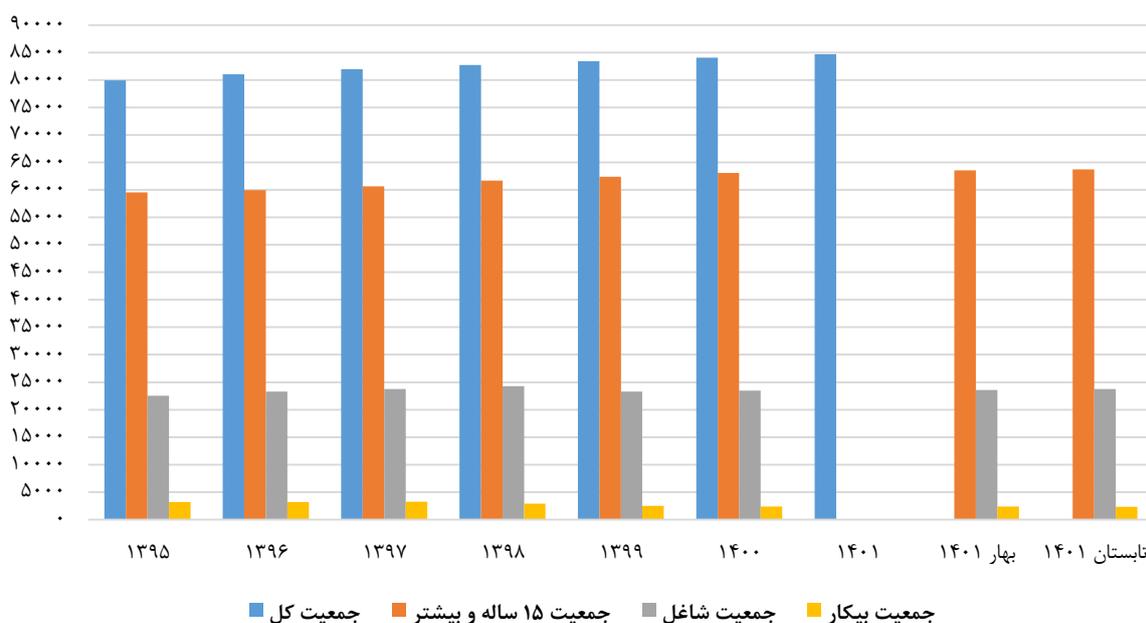
۲. گزارش چکیده نتایج طرح آمارگیری نیروی کار زمستان ۱۴۰۰ مرکز آمار ایران.

۳. بر اساس تعریف مرکز آمار ایران، شاغل، افراد ۱۵ ساله و بیشتر که در طول هفته مرجع (زمان آماري برای تعیین وضع فعالیت، دومین و سومین هفته تقویمی (شنبه تا جمعه) ماه میانی هر فصل)، طبق تعریف کار حداقل یک ساعت کار کرده و یا بنا به دلایلی به طور موقت کارشان را ترک کرده باشند. افرادی که بدون دریافت مزد برای یکی از اعضای خانوار خود که با وی نسبت خویشاوندی دارند، کار می‌کنند (کارکنان فامیلی بدون مزد)؛ کارآموزانی که در دوره کارآموزی فعالیتی در ارتباط با فعالیت مؤسسه محل کارآموزی انجام می‌دهند، یعنی به طور مستقیم در تولید کالا یا ارائه خدمات سهیم هستند؛

جدول ۷: جمعیت کل، جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر برحسب وضعیت فعالیت اقتصادی (هزار نفر)

سال / فصل	جمعیت کل	جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر	جمعیت فعال	جمعیت شاغل	جمعیت بیکار
۱۳۹۵	۷۹۹۲۶	۵۹۵۲۸	۲۵۷۲۳	۲۲۵۲۵	۳۱۹۸
۱۳۹۶	۸۱۰۵۳	۵۹۹۵۴	۲۶۵۰۴	۲۳۲۹۷	۳۲۰۷
۱۳۹۷	۸۱۹۶۲	۶۰۶۳۲	۲۶۹۸۶	۲۳۷۳۱	۳۲۵۵
۱۳۹۸	۸۲۷۱۰	۶۱۶۶۶	۲۷۱۶۸	۲۴۲۷۴	۲۸۹۴
۱۳۹۹	۸۳۴۰۹	۶۲۳۷۶	۲۵۷۳۷	۲۳۲۶۳	۲۴۷۴
۱۴۰۰	۸۴۰۵۵	۶۳۰۶۶	۲۵۸۲۲	۲۳۴۴۷	۲۳۷۵
۱۴۰۱	۸۴۷۰۰	-	-	-	-
بهار ۱۴۰۱	-	۶۳۵۱۹	۲۵۹۷۷	۲۳۵۷۸	۲۳۹۹
تابستان ۱۴۰۱	-	۶۳۷۰۲	۲۶۱۱۲	۲۳۷۷۹	۲۳۳۳

منبع: برآورد مرکز آمار ایران، دفتر جمعیت، نیروی کار و سرشماری.

نمودار ۷: جمعیت کل و جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر برحسب فعالیت اقتصادی

محصلانی که در هفته مرجع مطابق تعریف، کار کرده‌اند و تمام افرادی که در نیروهای مسلح به صورت کادر دائم یا موقت خدمت می‌کنند (نیروهای مسلح شامل پرسنل کادر، درجه‌داران و سربازان وظیفه نیروهای نظامی و انتظامی)، از جمله گروه‌های افراد شاغل محسوب می‌شوند. بیکار نیز، افراد ۱۵ ساله و بیشتر که سه ضابطه را به طور هم‌زمان دارا باشند: ۱- در هفته مرجع فاقد کار باشند (دارای اشتغال مزدبگیری یا خوداشتغالی نباشند)؛ ۲- در هفته مرجع و سه هفته قبل از آن جویای کار باشند (اقدامات مشخصی را به منظور جستجوی اشتغال مزدبگیری و یا خوداشتغالی به عمل آورده باشند)؛ ۳- در هفته مرجع و یا هفته بعد از آن برای اشتغال مزدبگیری یا خوداشتغالی، آماده برای کار باشند. افرادی که به دلیل آغاز به کار در آینده و یا انتظار بازگشت به شغل قبلی جویای کار نبوده‌اند؛ اما فاقد کار و آماده برای کار بوده نیز، بیکار محسوب می‌شوند.

بر اساس نتایج جدول (۷) و نمودار (۷)، بررسی آمار جمعیت کشور طی دوره زمانی ۱۳۹۵-۱۴۰۰ نشان‌دهنده این است که:

- جمعیت کل و جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر، روند افزایشی هرچند کند دارد.
 - جمعیت فعال به‌جز سال ۱۳۹۹ که نسبت به سال ماقبل کاهش یافته، در بقیه سال‌ها نسبت به سال ماقبل، روند افزایشی داشته است.
 - جمعیت شاغل به‌جز سال ۱۳۹۹ که نسبت به سال ماقبل کاهش یافته، در بقیه سال‌ها روند افزایشی نسبت به سال ماقبل داشته است.
 - جمعیت بیکار تا سال ۱۳۹۷ روند افزایشی داشته هرچند از سال ۱۳۹۸ روند کاهش یافته است.
 - به نظر می‌رسد، بخش بزرگی از تغییرات بازار کار در سال ۱۳۹۹، ناشی از تأثیرات بیماری کووید-۱۹ است. شواهد نشان می‌دهد که این پاندمی به نحو متفاوتی بر بازار کار کشورها تأثیرگذار بوده است؛ بدین صورت که در برخی کشورها نرخ بیکاری، در برخی دیگر نرخ مشارکت و در برخی سهم خروج از بازار کار را متأثر کرده است که این بستگی به ساختار اشتغال و اقتصاد کشورها دارد.
 - نرخ بیکاری در سال ۱۳۹۹ کاهش داشته است؛ اما با توجه به اینکه در این سال، جمعیت غیرفعال افزایش قابل توجهی داشته است؛ بنابراین کاهش نرخ بیکاری می‌تواند به دلیل کاهش نرخ مشارکت باشد. به این ترتیب، بهبود این شاخص نمی‌تواند بهبود وضعیت بازار کار را نشان دهد. در واقع در چنین شرایطی نرخ بیکاری، شاخصی گمراه‌کننده برای تحلیل آثار شیوع ویروس کرونا بر بازار کار است.
- لازم به ذکر است که نرخ مشارکت، نسبت جمعیت فعال (شاغل و بیکار) ۱۵ ساله و بیشتر به جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر در کشور است. نرخ بیکاری نیز نسبت افراد بیکار ۱۵ سال و بیشتر به جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر است. از این‌رو، در ادامه نرخ مشارکت اقتصادی، نرخ بیکاری و نیز سهم شاغلان در سه بخش کشاورزی، صنعت و خدمات در جدول (۸) ارائه شده است.

جدول ۸: نرخ مشارکت اقتصادی، نرخ بیکاری و سهم شاغلان (درصد)

سهم شاغلان (۱۵ ساله و بیشتر)			نرخ بیکاری فارغ التحصیلان آموزش عالی			نرخ بیکاری		نرخ مشارکت اقتصادی (جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر)			سال/فصل
خدمات	صنعت	کشاورزی	زن	مرد	کل	جمعیت ۱۸-۳۵ ساله	جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر	زن	مرد	کل کشور	
۵۰/۲	۳۱/۹	۱۷/۹	۳۱	۱۳/۸	۲۰	۲۰/۱	۱۲/۴	۱۶/۳	۷۰/۴	۴۳/۲	۱۳۹۵
۵۰/۵	۳۲	۱۷/۵	۳۰/۱	۱۳/۱	۱۹/۱	۱۹/۷	۱۲/۱	۱۷/۴	۷۰/۹	۴۴/۲	۱۳۹۶
۵۰/۳	۳۲	۱۷/۷	۲۸/۱	۱۲/۹	۱۸/۱	۱۹/۶	۱۲/۱	۱۷/۶	۷۱/۶	۴۴/۵	۱۳۹۷
۵۰/۳	۳۲	۱۷/۷	۲۶/۲	۱۲/۱	۱۶/۷	۱۷/۹	۱۰/۷	۱۷	۷۱/۱	۴۴/۱	۱۳۹۸
۴۹/۳	۳۳/۳	۱۷/۴	۲۲/۸	۱۰/۴	۱۴/۲	۱۶/۷	۹/۶	۱۳/۹	۶۸/۷	۴۱/۳	۱۳۹۹
۴۹/۸	۳۳/۸	۱۶/۳	۲۲/۸	۹/۷	۱۳/۶	۱۶/۵	۹/۲	۱۳/۳	۶۸/۷	۴۰/۹	۱۴۰۰
۵۱/۲	۳۲/۷	۱۶	-	-	-	۱۶/۶	۹/۲	۱۳/۸	۶۸	۴۰/۹	بهار ۱۴۰۱
۵۰/۴	۳۳/۸	۱۵/۸	-	-	-	۱۶/۲	۸/۹	۱۳/۷	۶۸/۴	۴۱	تابستان ۱۴۰۱

منبع: مرکز آمار ایران، دفتر جمعیت، نیروی کار و سرشماری.

بر اساس نتایج جدول (۸) طی دوره زمانی ۱۳۹۵-۱۴۰۰:

- نرخ مشارکت اقتصادی جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر به جز سال های ۱۳۹۸ و ۱۴۰۰، در بقیه سال های مورد بررسی نسبت به سال ماقبل، با آهنگ کند افزایشی بوده است. نرخ مشارکت مردان نیز، به طور نسبی طی سال های مورد بررسی به جز سال ۱۳۹۶، کاهش یافته است. نرخ مشارکت زنان نیز تا سال ۱۳۹۷ افزایشی بوده است؛ اما بعد از آن، کاهش یافته است. نکته حائز اهمیت این است که طی سال های مورد بررسی نرخ مشارکت زنان به طور کلی خیلی پایین تر از مردان بوده است.
- نرخ بیکاری به طور نسبی کاهش یافته است. همچنین نرخ بیکاری جمعیت ۱۸ تا ۳۵ ساله بیشتر از نرخ بیکاری جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر است. این می تواند به این مفهوم باشد که میزان بیکاری در بین جمعیت جوان در سن ازدواج بیشتر است و یکی از دلایل کاهش ازدواج و افزایش طلاق ها می تواند وضعیت اقتصادی و بیکاری بالا در این سنین باشد.
- نرخ بیکاری فارغ التحصیلان کل آموزش عالی و نیز فارغ التحصیلان مرد طی دوره زمانی مورد بررسی کاهش یافته است. نرخ بیکاری زنان فارغ التحصیل نیز در سال ۱۳۹۶ افزایش یافته هر چند بعد از آن، کاهش یافته است. اگرچه در کل، آمار بیکاری فارغ التحصیلان بالاتر می باشد که در این میان تفاوت بیکاری بین مردان و زنان نیز مشهود است.

- بررسی اشتغال در بخش کشاورزی نشان می‌دهد که به طور نسبی سهم اشتغال در این بخش، روند کاهشی داشته است.
- بررسی اشتغال در بخش صنعت نشان می‌دهد که به طور نسبی سهم اشتغال در این بخش، روند افزایشی داشته است.
- بررسی اشتغال در بخش خدمات نشان می‌دهد که سهم اشتغال در این بخش، از سال ۱۳۹۷ تا ۱۳۹۹ کاهشی بوده هرچند دوباره از سال ۱۴۰۰ روند افزایشی پیدا کرده است.
- در حالت کلی، بررسی اشتغال در بخش‌های عمده فعالیت اقتصادی نشان می‌دهد که بخش خدمات در تمامی دوره‌های مورد بررسی نسبت به دیگر بخش‌ها پیشرو بوده و بالاتر از سایر بخش‌های اقتصادی، اشتغال ایجاد کرده است.
- در تابستان ۱۴۰۱ نیز بخش خدمات با ۵۰/۴ درصد بیشترین سهم اشتغال را به خود اختصاص داده است و بخش‌های صنعت با ۳۳/۸ درصد و کشاورزی با ۱۵/۸ درصد در رتبه بعدی قرار دارند.

۳- بهره‌وری عوامل تولید

بهره‌وری از مفاهیم مهم و اساسی دانش اقتصاد می‌باشد که شاخصی برای نشان دادن میزان استفاده مؤثر، مفید و کارا از منابع تولیدی برای تولید کالاها و خدمات است. بهره‌وری، یک معیار صرفاً اقتصادی، مالی و الزاماً به معنی کار بیشتر نیست. از سویی، صرفاً به معنی تولید بیشتر هم نیست بلکه هماهنگ کردن کمیت، کیفیت و هزینه در رقابت است. بنابراین بهره‌وری به کیفیت‌ها وابستگی فراوان دارد و دارای دو مؤلفه اساسی کارایی و اثربخشی است. کارایی نشان‌دهنده ستاده بیشتر در مقابل داده کمتر بوده و به مفهوم انجام درست کارها است. اثربخشی دلالت بر انتخاب فعالیت‌های سودمند و اصولی برای دستیابی به هدف مشخص و به مفهوم انجام کارهای درست است.^۱ همچنین، بر اساس تعریف سازمان ملی بهره‌وری ایران، شاخص بهره‌وری کل عوامل تولید به مفهوم نسبت شاخص (ارزش افزوده شاخص یا ارزش ستانده) به شاخص ترکیبی همهٔ نهاده‌های مرتبط با آن (نیروی کار و سرمایه) یا (نیروی کار، سرمایه و مصارف واسطه) با ترکیب وزنی مناسب است. همچنین، برای اندازه‌گیری شاخص بهره‌وری نیروی کار در سطح یک فعالیت اقتصادی از نسبت شاخص ارزش افزوده (شاخص ارزش ستانده) به شاخص تعداد شاغلان استفاده می‌شود. در صورتی که علاوه بر تعداد شاغلان، اطلاعات مربوط به ساعات کار انجام شده یا ساعات کار پرداخت شده نیز موجود باشد، می‌توان در مخرج کسر به جای شاخص تعداد شاغلان از هر یک از این اطلاعات استفاده کرد. شاخص بهره‌وری سرمایه نیز از نسبت شاخص ارزش افزوده (شاخص ارزش ستانده) به شاخص موجودی سرمایه در آن فعالیت حاصل می‌شود. معمولاً در محاسبه این شاخص ابتدا ارزش افزوده (ارزش ستانده) و ارزش موجودی سرمایه، از قیمت‌های جاری به قیمت‌های ثابت تبدیل شده و سپس شاخص بهره‌وری سرمایه محاسبه می‌شود. در ادامه شاخص بهره‌وری کل عوامل تولید، بهره‌وری نیروی کار و بهره‌وری سرمایه در جدول (۹) ارائه شده است:

جدول ۹: شاخص بهره‌وری عوامل تولید بر اساس ارزش افزوده، تعداد شاغلان و ارزش موجودی سرمایه فعالیت‌های اقتصادی (سال پایه- ۱۳۹۵)

سال / فصل	شاخص بهره‌وری کل		شاخص بهره‌وری نیروی کار		شاخص بهره‌وری سرمایه	
	بدون نفت	کل	بدون نفت	کل	بدون نفت	کل
۱۳۹۵	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۱۳۹۶	۱۰۰/۲	۹۹/۸	۹۹/۴	۹۸/۹	۱۰۱/۳	۱۰۰/۸
۱۳۹۷	۹۷/۵	۹۵/۲	۹۶/۳	۹۳/۷	۹۹/۳	۹۶/۸
۱۳۹۸	۹۷/۲	۹۲/۱	۹۵/۱	۸۹/۷	۱۰۰/۲	۹۴/۷
۱۳۹۹	۱۰۱/۵	۹۶/۴	۱۰۱/۲	۹۶	۱۰۱/۹	۹۶/۹

منبع: سازمان ملی بهره‌وری ایران

۱. عیسی‌زاده و صوفی مجیدپور (۱۳۹۶)

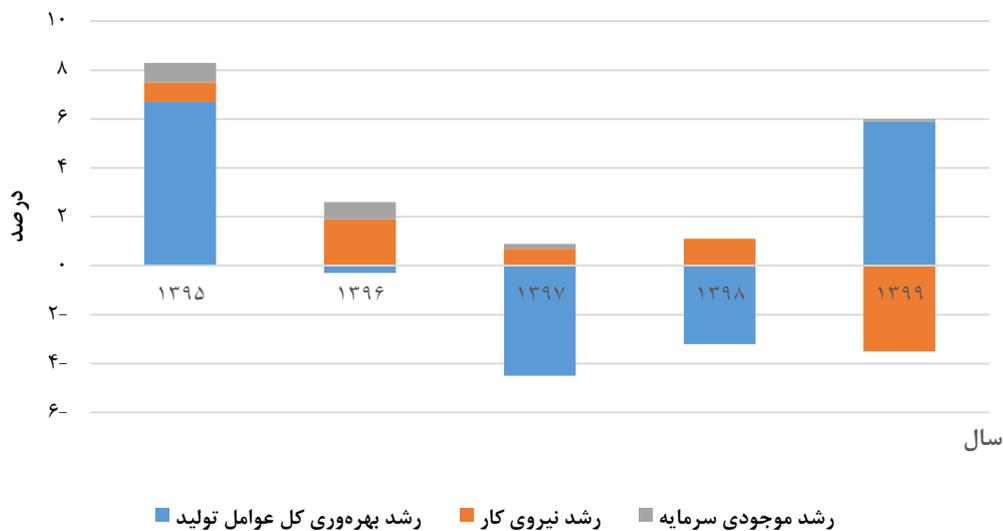
بر اساس نتایج جدول (۹)، طی دوره زمانی ۱۳۹۵-۱۳۹۹:

- شاخص بهره‌وری کل عوامل تولید تا سال ۱۳۹۸ روند کاهشی داشته اما از سال ۱۳۹۹ روند افزایشی یافته است. شاخص بهره‌وری کل عوامل تولید (بدون نفت) نیز در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ روند کاهشی داشته هرچند از سال ۱۳۹۹ دوباره روند افزایشی پیدا کرده است.
 - شاخص بهره‌وری نیروی کار تا سال ۱۳۹۸ روند کاهشی داشته اما از سال ۱۳۹۹ روند افزایشی یافته است. در شاخص بهره‌وری نیروی کار (بدون نفت) نیز همین روند مشاهده می‌شود.
 - شاخص بهره‌وری سرمایه در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ روند کاهشی داشته هرچند از سال ۱۳۹۹ دوباره روند افزایشی یافته است. شاخص بهره‌وری سرمایه (بدون نفت) بعد از سال ۱۳۹۷ که نسبت به سال ماقبل خود کاهش یافته است، از سال ۱۳۹۸ روند افزایشی پیدا کرده است.
- در ادامه برای درک بهتر، سهم هر یک از عوامل از رشد اقتصادی (با نفت و بدون نفت) در جدول (۱۰) و نمودارهای (۸) و (۹) ارائه شده است:

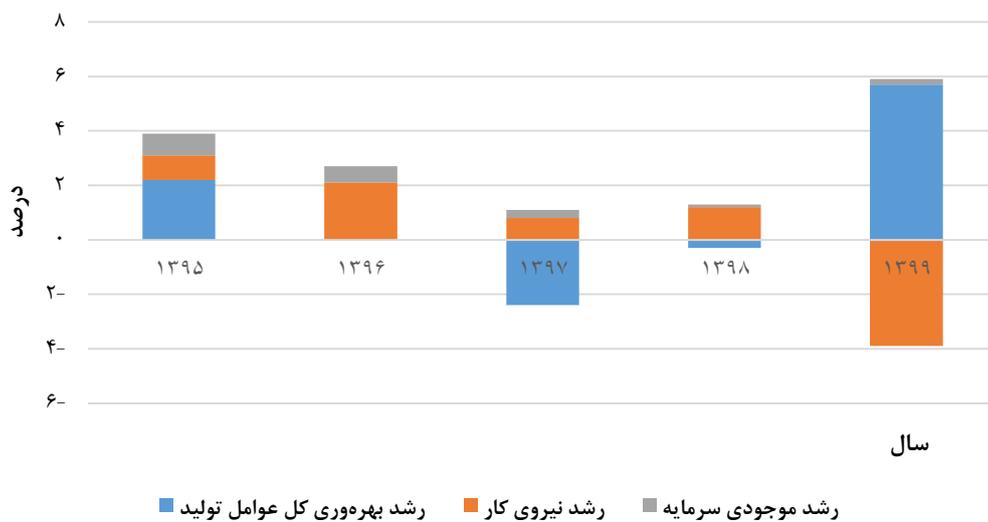
جدول ۱۰: سهم عوامل از رشد اقتصادی (درصد)

سال	بهره‌وری کل عوامل تولید		نیروی کار		موجودی سرمایه		رشد تولید ناخالص داخلی	
	کل اقتصاد	اقتصاد بدون نفت	کل اقتصاد	اقتصاد بدون نفت	کل اقتصاد	اقتصاد بدون نفت	کل اقتصاد	اقتصاد بدون نفت
۱۳۹۵	۶/۷	۲/۲	۰/۸	۰/۹	۰/۸	۰/۸	۸/۴	۳/۹
۱۳۹۶	-۰/۳	۰/۰	۱/۹	۲/۱	۰/۷	۰/۶	۲/۳	۲/۸
۱۳۹۷	-۴/۵	-۲/۴	-۰/۷	۰/۸	۰/۲	۰/۳	-۳/۶	-۱/۳
۱۳۹۸	-۳/۲	-۰/۳	۱/۱	۱/۲	۰/۰	۰/۱	-۲/۱	۱
۱۳۹۹	۵/۹	۵/۷	-۳/۵	-۳/۹	۰/۱	۰/۲	۲/۵	۲

منبع: سازمان ملی بهره‌وری ایران.

نمودار ۸: سهم عوامل از رشد اقتصادی

نمودار ۹: سهم عوامل از رشد اقتصادی (بدون نفت)

بر اساس نتایج جدول (۱۰) و نمودارهای (۸) و (۹)، طی دوره زمانی ۱۳۹۵-۱۳۹۹:

- سهم بهره‌وری کل عوامل تولید در اقتصاد طی سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ کاهش یافته است. از سال ۱۳۹۸ سهم بهره‌وری کل عوامل تولید رو به بهبود بوده اما در آن سال دوباره منفی شده اگرچه از سال ۱۳۹۹ مثبت و افزایشی بوده است. همین فرایند در مورد اقتصاد بدون نفت هم صادق است. پایین‌ترین سهم بهره‌وری کل عوامل تولید مربوط به سال ۱۳۹۷ می‌باشد.

- روند سهم نیروی کار در کل اقتصاد در سال ۱۳۹۷ کاهش یافته بود که بعد از یک دوره افزایش در سال ۱۳۹۸، دوباره در سال ۱۳۹۹ روند کاهشی داشته است، به طوری که پایین‌ترین سهم نیروی کار مربوط به سال ۱۳۹۹ می‌باشد. همین فرایند در مورد اقتصاد بدون نفت هم صادق است.
- روند سهم موجودی سرمایه تا سال ۱۳۹۸ کاهشی بوده اما در سال ۱۳۹۹ نسبت به سال ماقبل آن اندکی افزایش یافته است.
- در سال ۱۳۹۵، در بین عوامل رشد اقتصادی در آن سال، بهره‌وری کل عوامل تولید بالاترین سهم را در رشد اقتصادی داشته است. از سال ۱۳۹۶ تا سال ۱۳۹۸، نیروی کار بالاترین سهم را در سهم رشد اقتصادی داشته و کمترین سهم مربوط به بهره‌وری کل عوامل تولید بوده است. اگرچه در سال ۱۳۹۹، دوباره این مسئله عکس شده و بهره‌وری کل عوامل تولید بالاترین سهم را در رشد اقتصادی داشته و کمترین سهم مربوط به نیروی کار است.
- در طی پنج سال مورد بررسی، متوسط رشد تولید ناخالص داخلی کل اقتصاد ۱/۵ درصد بوده است. در دوره مذکور، متوسط سهم شاخص بهره‌وری کل عوامل تولید برابر با ۰/۹۲ درصد بوده است. در حقیقت، در رشد ۱/۵ درصدی کل اقتصاد، به طور متوسط سهم موجودی سرمایه، نیروی کار و بهره‌وری کل عوامل تولید به ترتیب برابر با ۰/۳۶، ۰/۲ و ۰/۹۲ درصد بوده است. همچنین، متوسط رشد تولید ناخالص داخلی اقتصاد بدون نفت، ۱/۶۸ درصد بوده است. در حقیقت در رشد ۱/۶۸ درصدی اقتصاد بدون نفت، به طور متوسط سهم موجودی سرمایه، نیروی کار و بهره‌وری کل عوامل تولید به ترتیب برابر با ۰/۴، ۰/۲۲ و ۱/۰۴ درصد بوده است. لازم به ذکر است سهم بهره‌وری کل عوامل تولید طی سه سال ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸، منفی بوده و علت سهم متوسط بالای آن به دلیل سهم بالای بهره‌وری در سال ۱۳۹۹ است. کاهش سهم نیروی کار در سال ۱۳۹۹ نیز می‌تواند به دلیل پیامدهای همه‌گیری کرونا، به‌ویژه در بخش خدمات باشد.

۴- سرمایه‌گذاری و بدهی‌های خارجی کشور

میزان سرمایه‌گذاری و بدهی خارجی طی دوره زمانی ۱۳۹۵-۱۴۰۰، در جدول (۱۱) ارائه شده است:

جدول ۱۱: سرمایه‌گذاری و بدهی‌های خارجی کشور (میلیون دلار)

سال/فصل	سرمایه‌گذاری			بدهی	
	جمع سرمایه‌گذاری خارجی	سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی	سرمایه‌گذاری در اوراق بهادار	کل	کوتاه‌مدت
۱۳۹۵	۳۲۲۳	۳۰۲۶/۲	۱۹۶/۸	۱۰۲۴۶	۳۱۹۰
۱۳۹۶	۲۴۳۰/۲	۲۳۵۶/۹	۷۳/۴	۱۲۲۷۰	۴۲۸۷
۱۳۹۷	۲۷۰۹/۴	۲۴۲۸/۲	-	۱۰۶۲۳	۲۳۰۴
۱۳۹۸	۱۰۰۰/۱	۹۰۵/۶	۹۷/۵	۹۲۱۳	۱۵۳۹
۱۳۹۹	۱۳۸۸/۵	۱۲۲۴	۱۶۴/۵	۹۱۴۲	۱۹۶۶
۱۴۰۰	-	-	-	۸۶۷۵	۲۵۰۱

- تفکیک بدهی‌های خارجی به کوتاه‌مدت و بلندمدت بر اساس سررسید اولیه صورت گرفته است. ضمناً بهره متعلقه به روش تعهدی محاسبه و در آمار بدهی‌های کوتاه‌مدت منظور می‌شود.

- با احتساب معوقه‌ها به مبلغ ۹۱۲/۳۲۶۴ میلیون دلار، کل بدهی‌های خارجی کشور در مقطع پایان اسفندماه ۱۴۰۰ معادل ۹۵۸۷/۲۶۹۹ میلیون دلار بوده است.

منبع: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

بر اساس نتایج جدول (۱۱)، طی دوره زمانی ۱۳۹۵-۱۴۰۰:

- میزان سرمایه‌گذاری خارجی در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۸ کاهش یافته است. در همین سال‌ها، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نیز کاهش یافته است.
- همچنین، بدهی‌های خارجی کشور به‌جز سال ۱۳۹۶ که نسبت به سال ماقبل خود افزایش یافته است، در بقیه سال‌ها کاهش یافته است. به این ترتیب، بدهی‌های کوتاه‌مدت در سال‌های ۱۳۹۶، ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ نسبت به سال ماقبل خود افزایش یافته است؛ اما بدهی‌های میان‌مدت به‌جز سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ که افزایش یافته است، در بقیه سال‌ها کاهش یافته است.
- در حالت کلی باید بیان کرد که سرمایه‌گذاری خارجی از ۳۲۲۳ میلیون دلار در سال ۱۳۹۵ به ۱۳۸۸/۵ میلیون دلار در سال ۱۳۹۹ کاهش یافته است و این نشانه خوبی برای توسعه کشور محسوب نمی‌شود.
- بدهی‌های خارجی نیز از ۱۰۲۴۶ میلیون دلار در سال ۱۳۹۵ به ۸۶۷۵ میلیون دلار در سال ۱۴۰۰ کاهش یافته است. در خصوص ارزیابی مثبت یا منفی بودن بدهی باید بیان کرد که در حالت کلی همیشه نمی‌توان گفت که کاهش بدهی معیار مناسبی است. اگر کشوری برنامه توسعه‌ای منسجم داشته باشد،

افزایش بدهی نمی‌تواند به عنوان شاخص منفی برای آن کشور تلقی شود. در کشورهای در حال توسعه، معمولاً چون بدون برنامه توسعه‌ای مناسب اقدام به وام‌گیری و افزایش بدهی می‌نمایند، این وام منجر به بهبود فرایند توسعه نمی‌گردد و برای پوشش ناکارآمدی و نابرابری‌های غیرمنطقی به کار برده می‌شود؛ بنابراین کاهش بدهی را می‌توان نشانه خوبی تلقی نمود. در حقیقت، سیاست‌گذاران داخلی از ابزارهای دیگر به جز وام‌دهی و افزایش بدهی برای بهبود و پوشش هزینه‌ها و پیشبرد برنامه‌های خود استفاده می‌کنند.

۵- بورس

در جدول (۱۲)، آمار شاخص‌های فعالیت بورس اوراق بهادار از سال ۱۳۹۵ تا بهار سال ۱۴۰۱ ارائه شده است:

جدول ۱۲: شاخص‌های فعالیت بورس اوراق بهادار

سال / فصل	شاخص کل	ارزش معاملات (میلیارد ریال)	ارزش بازار (میلیارد ریال)
۱۳۹۵	۸۰۱۶۱	۶۳۸۵۴۰	۳۲۲۰۳۷۴
۱۳۹۶	۹۷۵۲۹	۶۴۳۱۲۰	۳۸۲۴۲۳۷
۱۳۹۷	۱۷۸۶۵۹	۱۶۰۶۱۴۰	۶۸۲۸۸۲۵
۱۳۹۸	۵۱۲۹۰۰	۲۴۳۱۴۶۷	۱۸۷۳۱۷۰۹
۱۳۹۹	۱۳۰۷۷۰۷	۲۷۰۱۴۹۱۷	۵۲۲۲۹۵۴۱
۱۴۰۰	۱۳۶۷۲۵۰	۱۲۴۱۲۵۳۰	۵۴۴۹۰۵۵۵
بهار ۱۴۰۱	۱۵۳۹۶۳۲	۳۴۲۲۹۶۶	۶۱۰۰۶۸۱۹

منبع: شرکت بورس اوراق بهادار تهران

بر اساس نتایج جدول (۱۲)، طی دوره زمانی ۱۳۹۵-۱۳۹۹:

- شاخص کل از ۸۰۱۶۱ در سال ۱۳۹۵ به ۱۵۳۹۶۳۲ در بهار سال ۱۴۰۱ افزایش یافته است.
- ارزش معاملات از ۶۳۸۵۴۰ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۵ به ۲۷۰۱۴۹۱۷ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۹ افزایش یافته است. سپس از سال ۱۴۰۰ روند کاهشی داشته و به ۱۲۴۱۵۵۳۰ میلیارد ریال در سال ۱۴۰۰ و ۳۴۲۲۹۶۶ میلیارد ریال در بهار سال ۱۴۰۱ کاهش یافته است.
- ارزش بازاری معاملات از ۳۲۲۰۳۷۴ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۵ به ۶۱۰۰۶۸۱۹ میلیارد ریال در بهار سال ۱۴۰۱ افزایش یافته است.

۶- نرخ تورم

امروزه تورم یکی از معضلات اساسی در کشور تلقی می‌شود که می‌تواند منجر به نارضایتی اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در کشور گردد. منظور از تورم، افزایش سطح عمومی قیمت‌ها است. افزایش ناطمینانی و ریسک در فعالیت‌های اقتصادی، کاهش رشد سرمایه‌گذاری، عدم امکان‌پذیری تخصیص بهینه منابع اقتصادی و بازتوزیع ناعادلانه آنها از جمله هزینه‌ها و اثرات تورم بالا در کشور محسوب می‌شوند. منشأ تورم را می‌توان در دو حالت کوتاه‌مدت و بلندمدت بیان کرد:

۱- در کوتاه‌مدت، مبحث تقاضای کل و عرضه کل برای تورم مطرح است. در کوتاه‌مدت، انتقال به چپ عرضه کل و انتقال به راست تقاضای کل می‌تواند قیمت‌ها را افزایش دهد.

▪ عوامل مؤثر در انتقال به راست تقاضای کل عبارتند از:

- سیاست مالی انبساطی (افزایش مخارج دولت - کاهش مالیات)؛
- سیاست پولی انبساطی (افزایش حجم پول)؛
- افزایش مصرف مستقل؛
- افزایش سرمایه‌گذاری مستقل؛
- افزایش خالص صادرات.

▪ عوامل مؤثر بر انتقال به چپ عرضه کل عبارتند از:

- انتقال تابع تولید به سمت پایین (پسرفت تکنولوژی - کاهش سرمایه - کاهش انرژی)؛
- انتقال به چپ تقاضای کار؛
- انتقال به چپ عرضه کار.

۲- در بلندمدت، تورم فقط و فقط یک علت دارد و آن رشد پول است. در بلندمدت کاهش مداوم مالیات امکان‌پذیر نیست، چون در نهایت به صفر می‌رسد. همچنین، امکان افزایش مخارج دولت در بلندمدت وجود ندارد، زیرا در نهایت به تولید ناخالص داخلی نزدیک می‌شود که این افزایش هم امکان‌پذیر نیست. به لحاظ تجربی در بلندمدت، امکان افزایش مداوم صادرات خالص نیز وجود ندارد و پسرفت تکنولوژی معمولاً به طور مدام امکان‌پذیر نیست و کاهش تقاضای کار نیز در دوران رکود ممکن است رخ دهد. از این رو، تنها متغیری که می‌تواند به طور مستمر رشد کند و تورم را در سطح معینی نگه دارد رشد مداوم پول است؛ بنابراین رشد

مداوم پول تنها عامل مؤثر بر تورم در بلندمدت می باشد. در این راستا در ایران نیز، عملکرد نامناسب نظام بانکی و کسری بودجه از علل افزایش نقدینگی می باشند. در حالت کلی کشورها برای تأمین مالی کسری بودجه، سه روش استقراض از خارج، استقراض از بانک مرکزی و فروش اوراق قرضه را به کار می گیرند. اگر روابط با خارج خوب نباشد، استقراض از خارج مشکل است. در صورت وجود ناامنی و نااطمینانی، مردم از خرید اوراق قرضه امتناع می ورزند، پس در بلندمدت در کشورهای در حال توسعه، چاپ پول برای جبران کسری بودجه به کار گرفته می شود که این امر می تواند تورم بالایی را به همراه داشته باشد.

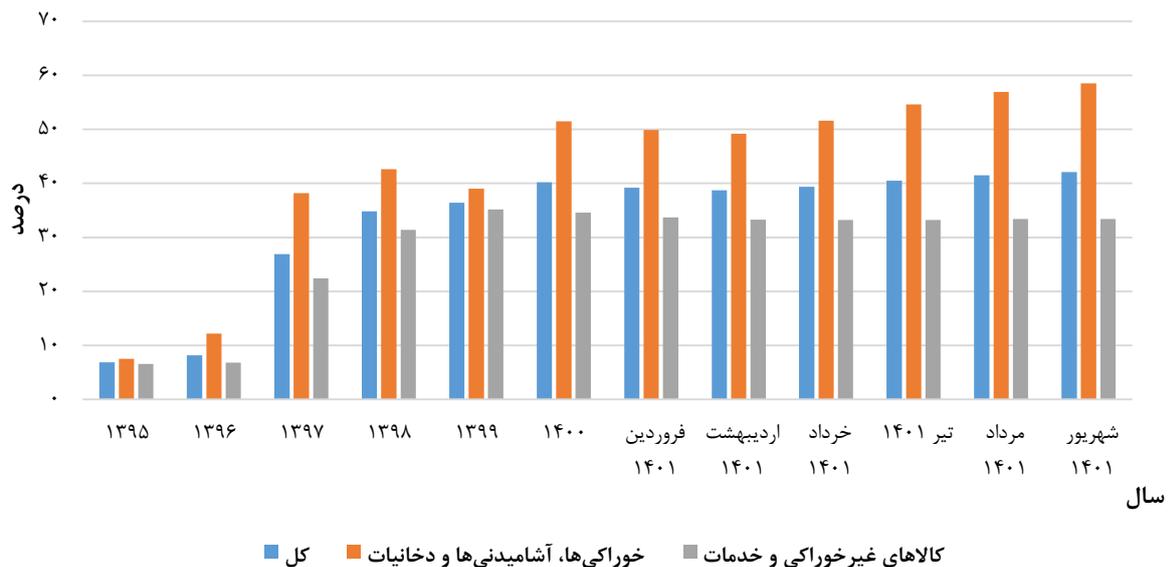
لازم به ذکر است، همیشه رشد پول منجر به تورم نمی شود. اگر انتظارات عقلایی باشد وقتی دولت یا بانک مرکزی سیاست خودش را اعلام و عملی کنند (از سیاست پیش بینی نشده استفاده نکند)، عاملان عقلایی رفتار می کنند و تورم بالاتر از تورم بهینه نخواهد بود. اگر دولت یا بانک مرکزی سیاستی را اعمال کنند و سیاستگذاران رفتار خود را مطابق با این سیاست انجام ندهند و گفته های دولت یا بانک مرکزی با عملش سازگار نباشد، شکل گیری انتظارات تورمی، منجر به تورم بالا خواهد شد. بنابراین، با توجه به اهمیت تورم برای کشور در جدول (۱۳) و نمودار (۱۰)، درصد تغییرات قیمت کالاها و خدمات مصرفی از سال ۱۳۹۵ تا شهریورماه سال ۱۴۰۱ ارائه شده است:

جدول ۱۳: درصد تغییرات قیمت کالاها و خدمات مصرفی (نرخ تورم سالانه) (۱۳۹۵-۱۴۰۱)

سال / فصل	کل	خوراکی ها، آشامیدنی ها و دخانیات	کالاهای غیرخوراکی و خدمات
۱۳۹۵	۶/۹	۷/۵	۶/۶
۱۳۹۶	۸/۲	۱۲/۲	۶/۸
۱۳۹۷	۲۶/۹	۳۸/۲	۲۲/۴
۱۳۹۸	۳۴/۸	۴۲/۶	۳۱/۴
۱۳۹۹	۳۶/۴	۳۹	۳۵/۲
۱۴۰۰	۴۰/۲	۵۱/۵	۳۴/۶
فروردین ۱۴۰۱	۳۹/۲	۴۹/۹	۳۳/۷
اردیبهشت ۱۴۰۱	۳۸/۷	۴۹/۲	۳۳/۳
خرداد ۱۴۰۱	۳۹/۴	۵۱/۶	۳۳/۲
تیر ۱۴۰۱	۴۰/۵	۵۴/۶	۳۳/۲
مرداد ۱۴۰۱	۴۱/۵	۵۶/۹	۳۳/۴
شهریور ۱۴۰۱	۴۲/۱	۵۸/۵	۳۳/۴

منبع: مرکز آمار ایران، دفتر شاخص های قیمت.

* نرخ تورم ماهانه در سال ۱۴۰۱ نسبت به ماه مشابه سال قبل محاسبه شده است.

نمودار ۱۰: نرخ تورم سالانه

بر اساس نتایج جدول (۱۳) و نمودار (۱۰)، طی دوره زمانی ۱۳۹۵-۱۴۰۱:

- متوسط نرخ تورم طی سال‌های ۱۳۹۵-۱۴۰۱ برابر با ۲۵/۵۶ درصد است. متوسط نرخ تورم گروه خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها، دخانیات، گروه کالاهای غیرخوراکی و خدمات طی دوره زمانی مذکور به ترتیب برابر با ۳۱/۸۳ و ۲۲/۸۳ درصد است.
- نرخ تورم از ۶/۹ درصد در سال ۱۳۹۵ به ۴۰/۲ درصد در سال ۱۴۰۰ افزایش یافته است. در فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۱، نرخ تورم به ۳۹/۲ و ۳۸/۷ درصد کاهش یافته اما دوباره از خردادماه سال ۱۴۰۱ افزایش یافته است.
- نرخ تورم گروه خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات از ۷/۵ درصد در سال ۱۳۹۵ به ۵۱/۵ درصد در سال ۱۴۰۰ افزایش یافته است. در فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۱، نرخ تورم کاهش اندکی داشته است؛ اما دوباره از خردادماه سال ۱۴۰۱ افزایش یافته است.
- نرخ تورم گروه غیرخوراکی‌ها و خدمات از ۶/۶ درصد در سال ۱۳۹۵ به ۳۵/۲ درصد در سال ۱۴۰۰ افزایش یافته است. از سال ۱۴۰۰، روند کاهشی داشته اما دوباره از مرداد ماه ۱۴۰۱ کمی روند افزایشی یافته است.

- در اواخر سال ۱۳۹۶، نرخ تورم روند افزایشی یافته و در نهایت تورم در سال ۱۳۹۷، به علت تداوم رشد بالای نقدینگی سال های قبل و شکل گیری انتظارات تورمی به علت تحریم های ایالات متحده به حدود ۲۶/۹ درصد رسید؛ که این روند افزایشی تورم در سال های بعد نیز ادامه داشته است.
- نرخ تورم گروه خوراکی ها، آشامیدنی ها و دخانیات در اواخر سال ۱۴۰۰ و اوایل سال ۱۴۰۱ نیز به علل گوناگونی مانند سیاست های بخش خارجی (از جمله تداوم تحریم ها، تبعات اقتصادی جنگ اوکراین و روسیه و قطعنامه ضدایرانی با تصویب شورای حکام آژانس) و نیز انتظارات تورمی ناشی از اتخاذ سیاست های داخلی، افزایش قیمت مواد اولیه و واسطه های وارداتی، افزایش قانونی قیمت برخی کالاهای نهایی و مصرفی، افزایش مستمر نرخ ارز در بازار غیررسمی، افزایش ۵۳ درصدی حقوق و دستمزد کارگران طبق مصوبه شورای عالی کار و افزایش ۵۷ درصدی حداقل حقوق بازنشستگان با رشد بیش از ۵۰ درصد نسبت به سنوات گذشته، افزایش یافته است.

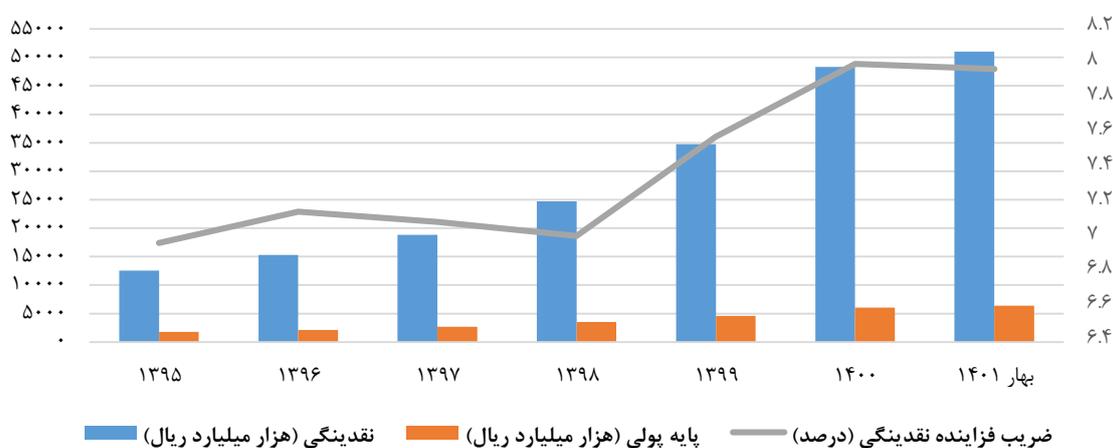
۷- نقدینگی، پایه پولی و ضریب فزاینده نقدینگی

برای بررسی وضعیت اقتصاد کلان، تحلیل متغیرهای پولی در اقتصاد حائز اهمیت است. از این‌رو، در جدول (۱۴) و نمودار (۱۱)، آمار حجم نقدینگی، پایه پولی و ضریب فزاینده نقدینگی^۱ ارائه شده است.

جدول ۱۴: نقدینگی، پایه پولی و ضریب فزاینده نقدینگی

ضریب فزاینده نقدینگی	پایه پولی (هزار میلیارد ریال)	نقدینگی (هزار میلیارد ریال)				کل	سال / فصل
		خالص سایر اقلام	بخش غیردولتی به سیستم بانکی	بخش دولتی به سیستم بانکی	خالص دارایی‌های خارجی سیستم بانکی		
۶/۹۷	۱۷۹۸	۲۰۱/۵	۸۲۴۰/۷	۱۵۷۹/۱	۱۵۷۹/۱	۱۲۵۳۴	۱۳۹۵
۷/۱۵	۲۱۴۰	۸۴۵/۴	۹۷۶۱/۳	۱۸۳۸/۱	۲۸۵۵	۱۵۳۰۰	۱۳۹۶
۷/۰۹	۲۶۵۷	۱۷۰۷/۲	۱۱۴۶۶/۷	۲۴۰۲/۴	۳۲۵۲/۶	۱۸۸۲۹	۱۳۹۷
۷/۰۱	۳۵۲۹	۳۱۳۳/۴	۱۴۱۶۲/۸	۲۷۹۳	۴۶۳۲/۳	۲۴۷۲۲	۱۳۹۸
۷/۵۸	۴۵۸۹	۴۳۱۷/۷	۲۱۰۱۳/۷	۳۵۵۲/۸	۵۸۷۷/۵	۳۴۷۶۲	۱۳۹۹
۸	۶۰۴۰	۴۹۹۹/۹	۳۱۴۴۶/۷	۳۴۳۹/۸	۸۴۳۸	۴۸۳۲۴	۱۴۰۰
۷/۹۷	۶۴۰۴	۴۷۲۰/۵	۳۳۱۰۱/۳	۴۷۷۰/۸	۸۴۵۷	۵۱۰۵۰	بهار ۱۴۰۱

منبع: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۱۱: نقدینگی، پایه پولی و ضریب فزاینده نقدینگی

۱. به حجم پول در گردش نقدینگی گفته می‌شود. حجم پول در گردش شامل دو مؤلفه پایه پولی (Monetary Base) و ضریب فزاینده پولی است. پایه پولی یا همان پول پر قدرت به مجموع اسکناس و مسکوک در گردش به‌علاوه سپرده بانک‌ها نزد بانک مرکزی گفته می‌شود، هرچند این عامل به‌تنهایی حجم پول در گردش را تعیین نمی‌کند و ضریب فزاینده پولی ناشی از فعالیت‌های بانک‌های تجاری و تعاملات اقتصادی مردم نیز به‌عنوان مؤلفه مهم نقدینگی عمل می‌کند. هر قدر نرخ ذخیره قانونی بانک‌ها نزد بانک مرکزی بیشتر باشد، قدرت تولید پول بانک‌ها تضعیف شده و حجم کلی نقدینگی به سمت مقدار پایه پولی میل می‌کند. حجم نقدینگی در اقتصاد باید متناسب با میزان تولید کالا و خدمات باشد، در غیر این صورت بدون تردید باعث تورم با رکود در تولید خواهد شد.

بر اساس نتایج جدول (۱۴) و نمودار (۱۱)، طی دوره زمانی ۱۳۹۵-۱۴۰۱:

- نقدینگی کل از ۱۲۵۳۴ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۵ به ۴۸۳۲۴ هزار میلیارد ریال در سال ۱۴۰۰ و ۵۱۰۵۰ هزار میلیارد ریال در بهار سال ۱۴۰۱ افزایش یافته است.
- خالص دارایی‌های خارجی سیستم بانکی از ۱۵۷۹/۱ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۵ به ۸۴۳۸ هزار میلیارد ریال در سال ۱۴۰۰ و ۸۴۵۷ هزار میلیارد ریال در بهار سال ۱۴۰۱ افزایش یافته است.
- خالص بدهی بخش دولتی به سیستم بانکی از ۱۵۷۹/۱ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۵ به ۳۵۵۲/۸ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۹ افزایش یافته است. خالص بدهی بخش دولتی به سیستم بانکی در سال ۱۴۰۰ به ۳۴۳۹/۸ هزار میلیارد ریال کاهش یافته است؛ اما دوباره در بهار سال ۱۴۰۱ به ۴۷۷۰/۸ هزار میلیارد ریال افزایش یافته است.
- بدهی بخش غیردولتی به سیستم بانکی از ۸۲۴۰/۷ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۵ به ۳۱۴۴۶/۷ هزار میلیارد ریال در سال ۱۴۰۰ و ۳۳۱۰۱/۳ هزار میلیارد ریال در بهار سال ۱۴۰۱ افزایش یافته است.
- خالص سایر اقلام از ۲۰۱/۵ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۵ به ۴۹۹۹/۹ هزار میلیارد ریال در سال ۱۴۰۰ افزایش یافته است؛ اما در بهار سال ۱۴۰۱، به ۴۷۲۰/۵ هزار میلیارد ریال کاهش یافته است.
- پایه پولی از ۱۷۹۸ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۵ به ۶۰۴۰ هزار میلیارد ریال در سال ۱۴۰۰ و ۶۴۰۴ هزار میلیارد ریال در بهار سال ۱۴۰۱ افزایش یافته است.
- ضریب فزاینده‌گی نقدینگی از ۶/۹۷ واحد در سال ۱۳۹۵ به ۸ واحد در سال ۱۴۰۰ افزایش یافته است. اگرچه ضریب فزاینده‌گی نقدینگی، در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ نسبت به سال‌های ماقبل خود به ۷/۹۰ و ۷/۰۱ کاهش یافته است. همچنین، این شاخص در بهار سال ۱۴۰۱ به ۷/۹۷ واحد کاهش یافته است.
- در حالت کلی، آمار بیانگر رشد حدود ۳۲ درصدی پایه پولی و رشد حدود ۳۹ درصدی نقدینگی در سال ۱۴۰۰ نسبت به سال ۱۳۹۹ بوده است.
- هر واحد پول پر قدرت در انتهای سال ۱۴۰۰ با ضریب فزاینده‌ای، معادل ۸ واحد به نقدینگی تبدیل شده که رشد برابر با ۵/۶ درصدی را نسبت به سال ۱۳۹۹ داشته است.

در ادامه، در جدول (۱۵)، نسبت نقدینگی به تولید ناخالص داخلی ارائه شده است:

جدول ۱۵: نسبت نقدینگی به تولید ناخالص داخلی

سال / فصل	نقدینگی (میلیارد ریال)	تولید ناخالص داخلی به قیمت جاری (میلیارد ریال)	نسبت نقدینگی به تولید ناخالص داخلی (درصد)
۱۳۹۵	۱۲۵۳۳۹۰۰	۱۴۹۰۶۲۵۷	۸۴
۱۳۹۶	۱۵۲۹۹۸۰۰	۱۷۹۷۱۸۷۱	۸۵
۱۳۹۷	۱۸۸۲۸۹۰۰	۲۵۹۸۹۰۰۶	۷۲
۱۳۹۸	۲۴۷۲۲۱۵۰	۳۵۴۴۸۴۷۳	۷۰
۱۳۹۹	۳۴۷۶۱۷۰۰	۵۲۳۲۹۳۲۰	۶۶
۱۴۰۰	۴۸۳۲۴۴۰۰	۸۷۳۲۵۲۲۶	۵۵

منبع: مرکز آمار ایران، دفتر شاخص‌های قیمت.

بر اساس نتایج جدول (۱۶)، در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶، نسبت نقدینگی به تولید ناخالص داخلی ۸۴ و ۸۵ درصد بوده است. این شاخص، از سال ۱۳۹۷ روند کاهشی یافته و به ۵۵ درصد در سال ۱۴۰۰ رسیده است. نسبت نقدینگی به تولید ناخالص داخلی نشان‌دهنده آن است که به ازای تولید هر واحد کالا و خدمات در کشور چه میزان نقدینگی صرف شده است. برای اینکه منابع به جای تولید به سمت بخش‌های غیرمولد سوق داده نشود، باید سازوکاری فراهم شود تا نسبت نقدینگی به حجم تولید ناخالص داخلی بهینه گردد. در حالت کلی برای تصمیم‌گیری نهایی در مورد وجود یا عدم وجود اثر نقدینگی بر تورم باید رشد این شاخص مورد ارزیابی قرار گرفته و با تورم مقایسه شود.

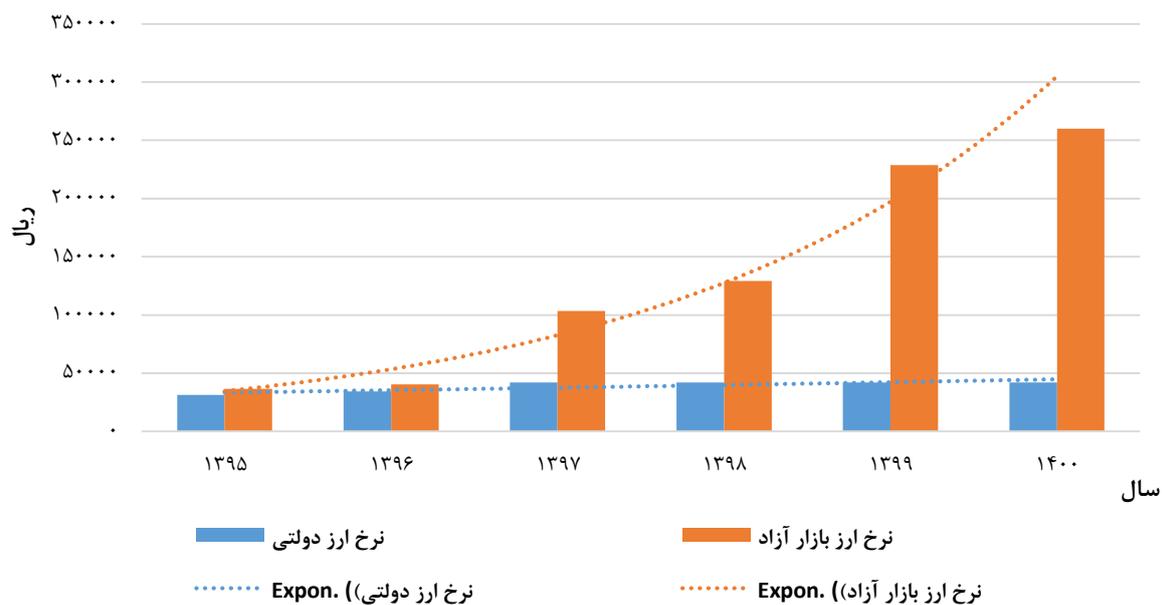
۸- بازار ارز

در جدول (۱۶) و نمودار (۱۲)، نرخ ارزهای دولتی و بازار آزاد در ایران در بازه زمانی ۱۳۹۵-۱۴۰۰ ارائه شده است:

جدول ۱۶: نرخ اسمی دلار آمریکا (دولتی و در بازار آزاد) در سال‌های ۱۳۹۵-۱۴۰۰ (ریال)

سال	نرخ ارز دولتی	نرخ ارز بازار آزاد
۱۳۹۵	۳۱۳۸۹	۳۶۴۴۰
۱۳۹۶	۳۴۲۱۴	۴۰۴۵۳
۱۳۹۷	۴۱۹۵۰	۱۰۳۳۷۸
۱۳۹۸	۴۲۰۰۰	۱۲۹۱۸۵
۱۳۹۹	۴۲۰۰۰	۲۲۸۸۰۹
۱۴۰۰	۴۲۰۰۰	۲۵۹۸۷۰

منبع: بانک مرکزی و جواهری (۱۴۰۰).

نمودار ۱۲: نرخ اسمی دلار آمریکا (دولتی و در بازار آزاد) در سال‌های ۱۳۹۵-۱۴۰۰

بر اساس نتایج جدول (۱۶) و نمودار (۱۲) طی دوره زمانی ۱۳۹۵-۱۴۰۰:

- نرخ ارز دولتی از سال ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۸ صعودی بوده است؛ اما در سال‌های ۱۳۹۸-۱۴۰۰ با کنترل دولت نرخ ثابت برابر با ۴۲۰۰۰ ریال را تجربه کرده است.
- نرخ ارز بازار آزاد از ۳۶۴۴۰ ریال در سال ۱۳۹۵ به ۲۲۸۸۰۹ ریال در سال ۱۳۹۹ و ۲۵۹۸۷۰ ریال در سال ۱۴۰۰ رسیده است؛ به عبارت دیگر، طی ۶ سال حدوداً ۸ برابر شده است که یکی از علل آن را می‌توان شیوع ویروس کرونا و تأثیر مضاعف و منفی آن بر تمام جوانب اقتصاد دانست. به عبارت دیگر، با شیوع ویروس کرونا و بسته شدن مرزها، کاهش تقاضای کالاهای صادراتی و بالطبع کاهش قیمت آنها، موجب کاهش شدید صادرات نفتی و غیرنفتی کشور شد. به طور کلی شیوع ویروس با: ۱- کاهش صادرات غیرنفتی و نفتی؛ ۲- کاهش تقاضا و بالطبع قیمت فلزات، محصولات پتروشیمی، فراورده‌های نفتی و نفت در کنار محدودیت منابع ارزی بانک مرکزی، زمینه‌ساز این مسئله شده است تا نرخ ارز از مقدار ۱۲۹۱۸۵ در سال ۱۳۹۸، با شتاب بیشتری صعودی شده و در سال ۱۳۹۹ به ۲۲۸۸۰۹ ریال برسد. همچنین، افزایش‌های نرخ ارز در ایران، اغلب به یک‌باره بوده و به صورت شوک، به اقتصاد کشور ضربه وارد کرده است. نوسانات شوک‌گونه نرخ ارز، به دلیل برخوردها و سیاست‌های نامطلوب، به واسطه تعیین نرخ‌های چندگانه ارزی، تعیین نرخ‌های دستوری و سرکوب شدید ارزی بوده که در سال‌های گذشته صورت گرفته است. عوامل بیرونی مانند تحریم‌ها و اثرات انتظاری آن، به عنوان عامل دیگری است که نتایج سیاست‌گذاری‌ها و عملکرد بازارهای مختلف، از جمله بازار ارز را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

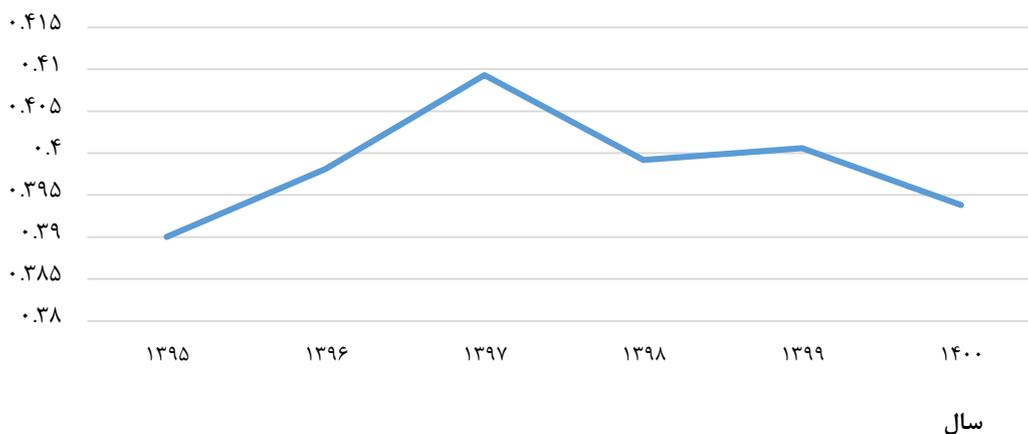
۹- توزیع درآمد

یکی از اهداف توسعه‌ای در کشور، برقراری عدالت اجتماعی است که یکی از معیارها برای ارزیابی آن، شاخص ضریب جینی به عنوان شاخصی برای بررسی وضعیت توزیع درآمد در کشور است. توزیع عادلانه درآمد بین افراد و خانوارها و حتی بخش‌های مختلف یک کشور، منجر به عدالت و رفاه اقتصادی می‌شود. ضریب جینی از جمله شاخص‌هایی است که می‌توان با استفاده از آن، وضعیت توزیع درآمد در یک جامعه را سنجید. هر چه عدد این شاخص به صفر نزدیک‌تر باشد به منزله برابر بودن درآمدها در جامعه است و هر چه به یک نزدیک‌تر باشد، نشان‌دهنده آن است که شکاف درآمدی در جامعه تشدید شده است. از این‌رو، در جدول (۱۷) و نمودار (۱۳)، آمار ضریب جینی کل کشور و نسبت هزینه پردرآمدترین به کم‌درآمدترین جمعیت در کل کشور ارائه شده است:

جدول ۱۷: ضریب جینی کل کشور و نسبت هزینه پردرآمدترین به کم‌درآمدترین جمعیت در کل کشور

سال / فصل	ضریب جینی	نسبت هزینه ده درصد پرهزینه‌ترین به ده درصد کم‌هزینه‌ترین جمعیت	نسبت هزینه بیست درصد پرهزینه‌ترین به بیست درصد کم‌هزینه‌ترین جمعیت	نسبت هزینه چهل درصد پرهزینه‌ترین به چهل درصد کم‌هزینه‌ترین جمعیت
۱۳۹۵	۰/۳۹	۱۲/۹۹	۷/۶۱	۴/۱۰
۱۳۹۶	۰/۳۹۸۱	۱۳/۶۵	۸	۴/۲۶
۱۳۹۷	۰/۴۰۹۳	۱۴/۴۵	۸/۳۶	۴/۴۱
۱۳۹۸	۰/۳۹۹۲	۱۳/۶۹	۷/۹۷	۴/۲۵
۱۳۹۹	۰/۴۰۰۶	۱۳/۹۶	۸/۱۳	۴/۳۲
۱۴۰۰	۰/۳۹۳۸	۱۳/۴۶	۷/۹۴	۴/۲۴

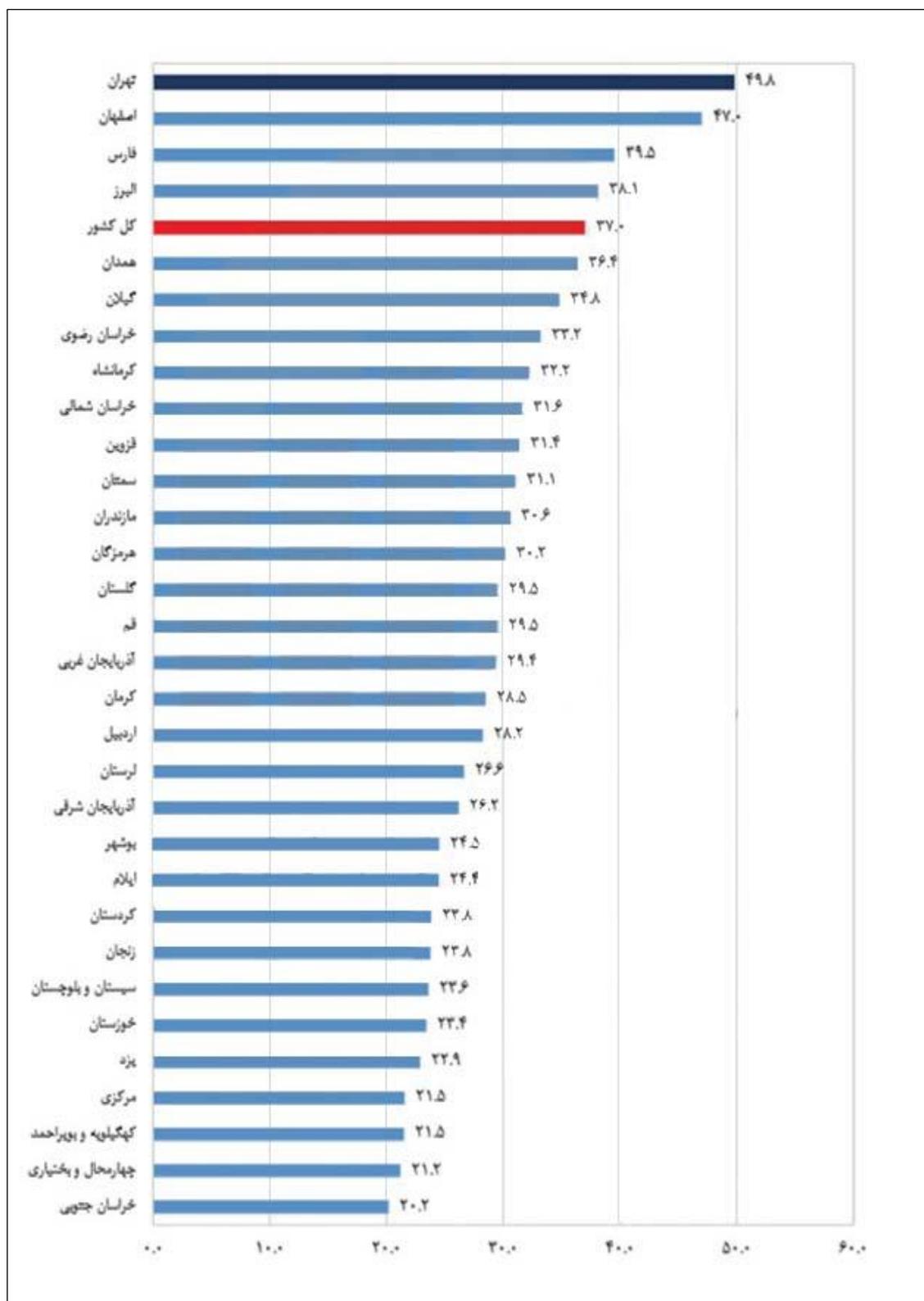
منبع: مرکز آمار ایران، دفتر جمعیت، نیروی کار و سرشماری.

نمودار ۱۳: ضریب جینی کل طی دوره زمانی ۱۳۹۵-۱۴۰۰

بر اساس نتایج جدول (۱۷) و نمودار (۱۳)، طی دوره زمانی ۱۳۹۵-۱۴۰۰:

- ضریب جینی خانوارهای کل کشور در سال ۱۳۹۸ و ۱۴۰۰ نسبت به سال ماقبل خود کاهشی بوده است.
- نسبت هزینه ده درصد پرهزینه‌ترین به ده درصد کم‌هزینه‌ترین جمعیت از ۱۲/۹۹ در سال ۱۳۹۵ به ۱۳/۴۶ در سال ۱۴۰۰ افزایش یافته است. همچنین نسبت هزینه بیست درصد پرهزینه‌ترین به بیست درصد کم‌هزینه‌ترین جمعیت از ۷/۶۱ در سال ۱۳۹۵ به ۷/۹۴ در سال ۱۴۰۰ افزایش یافته است. نسبت هزینه چهل درصد پرهزینه‌ترین به چهل درصد کم‌هزینه‌ترین جمعیت نیز از ۴/۱۰ در سال ۱۳۹۵ به ۴/۲۴ در سال ۱۴۰۰ افزایش یافته است. این افزایش بیانگر این است که میزان ناعدالتی در توزیع سهم درآمدی هر یک از گروه‌های جامعه افزایش یافته است. اگر فاصله بین درآمدی که ۱۰، ۲۰ و ۴۰ درصد پایین‌ترین گروه جامعه به دست می‌آورند با درآمد ۱۰، ۲۰ و ۴۰ درصد از پردرآمدترین افراد، تفاوت زیادی داشته باشد، نشان‌دهنده توزیع ناعادلانه درآمد در آن جامعه است.
- به طور کلی، می‌توان در نظر گرفت که طی شش سال مورد بررسی، ضریب جینی تغییرات مناسبی در جهت عدالت و رفاه اقتصادی نداشته است و تا حدودی بدتر شدن توزیع درآمد را نشان می‌دهد. همچنین، بیشتر یا کمتر شدن ضریب جینی به تنهایی نشان‌دهنده وضعیت توزیع درآمد نیست و باید میزان عدالت در توزیع سهم درآمدی هر یک از گروه‌های جامعه نیز لحاظ گردد. بنابراین، باید این نکته اساسی را مدنظر داشت با توجه به متوسط رشد اقتصادی پایین، تحریم‌های اقتصادی، کاهش درآمدهای دولت، کسری بودجه دولت، افزایش بیکاری ناشی از کرونا، کاهش سرمایه‌گذاری و تورم شدید که منجر به کاهش قدرت خرید مردم و در نتیجه باعث محدود شدن سبد کالایی مصرفی آن‌ها شده است؛ بنابراین، خط فقر و تعداد افراد زیر خط فقر نسبی و مطلق نیز افزایش یافته است. در حقیقت این بهبود نسبی در ضریب جینی به این مفهوم نمی‌تواند باشد که لزوماً فقر کاهش یافته است. برای درک مناسب افزایش هزینه‌های خانوار می‌توان به این نمونه اشاره داشت که در سال‌های اخیر، بخش عظیمی از درآمد خانوارها صرف هزینه مسکن می‌شود و این امر باعث شده که سبد مصرفی خانوارها برای سایر گروه‌های مصرف کاهش یافته و نیز امکان پس‌انداز و سرمایه‌گذاری را نیز از آن‌ها سلب کرده است. نمودار (۱۴)، نسبت هزینه خالص مسکن به کل هزینه‌های خانوار شهری برحسب استان را در سال ۱۴۰۰ نشان می‌دهد. بر اساس این نمودار، هزینه مسکن در استان‌های بزرگ مانند تهران و اصفهان حدود نیمی از درآمد خانوارها را به خود اختصاص داده است.

نمودار ۱۴: نسبت هزینه خالص مسکن به کل هزینه های خانوار شهری بر حسب استان سال ۱۴۰۰

۱۰- رتبه ایران در برخی شاخص‌های بین‌المللی

۱۰-۱- رقابت‌پذیری جهانی (GCI)

در گزارش رقابت‌پذیری جهانی، شاخص جهانی رقابت‌پذیری^۱ به عنوان ابزاری جامع برای اندازه‌گیری اصول بنیادین اقتصاد خرد و کلان رقابت ملی مورد استفاده قرار می‌گیرد. به این ترتیب، شاخص‌های متعدد و متنوعی بررسی و بر اساس آن، توان رقابت اقتصادی و توانایی کشورها در تأمین رفاه برای شهروندان مشخص می‌شود. ۱۲ رکن تعیین‌کننده شاخص رقابت بعد از تغییر رویکرد عبارتند از: ۱- نهادها؛ ۲- زیرساخت‌ها؛ ۳- انطباق‌پذیری ICT؛ ۴- ثبات اقتصاد کلان؛ ۵- سلامت؛ ۶- مهارت‌ها؛ ۷- بازار کالا؛ ۸- بازار نیروی کار؛ ۹- بازارهای مالی؛ ۱۰- اندازه بازار؛ ۱۱- پویایی کسب و کار و ۱۲- ظرفیت نوآوری. به این ترتیب، در جدول (۱۸) رتبه ایران در شاخص رقابت‌پذیری جهانی و مؤلفه‌های آن طی دوره زمانی ۲۰۱۲-۲۰۱۹ ارائه شده است.

جدول ۱۸: رتبه ایران در شاخص رقابت‌پذیری جهانی و ارکان آن طی دوره زمانی ۲۰۱۲-۲۰۱۹

رویکرد فعلی		رویکرد سابق							ارکان / سال
۲۰۱۹	۲۰۱۸	ارکان تغییر یافته / سال	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	
۱۲۰	۱۲۱	-	۸۵	۹۰	۹۴	۱۰۸	۶۸	۸۲	نهادها
۸۰	۷۶	-	۵۷	۵۹	۶۳	۶۹	۶۹	۷۴	زیرساخت‌ها
۸۴	۸۰	انطباق‌پذیری ICT	۹۱	۹۷	۹۹	۱۰۷	۱۱۱	۹۶	آمادگی تکنولوژیک
۱۳۴	۱۱۷	-	۴۴	۷۲	۶۶	۶۲	۵۷	۴۵	ثبات اقتصاد کلان
۷۲	۸۴	سلامت	۵۰	۴۹	۴۷	۵۲	۴۶	۵۴	بهداشت و آموزش ابتدایی
۹۲	۹۱	مهارت‌ها	۵۱	۶۰	۶۹	۷۸	۷۸	۸۷	آموزش عالی و حرفه‌ای
۱۳۳	۱۳۴	بازار کالا	۱۰۰	۱۱۱	۱۰۹	۱۲۰	۹۸	۹۸	کارایی بازار کالا
۱۴۰	۱۳۶	بازار نیروی کار	۱۳۰	۱۳۴	۱۳۸	۱۴۲	۱۴۱	۱۳۵	کارایی بازار نیروی کار
۱۲۳	۹۸	بازارهای مالی	۱۲۸	۱۳۱	۱۳۴	۱۲۸	۱۲۳	۱۲۰	پیشرفته بودن بازارهای مالی
۲۱	۱۹	-	۱۹	۱۹	۱۹	۲۱	۱۸	۲۰	اندازه بازار
۱۳۲	۱۱۹	پویایی کسب و کار	۹۷	۱۰۹	۱۱۰	۱۱۰	۹۳	۹۱	پیشرفته بودن بنگاه‌های تجاری
۷۱	۶۵	ظرفیت نوآوری	۶۶	۸۹	۹۰	۸۶	۶۵	۶۶	نوآوری
۹۹	۸۹	-	۶۹	۷۶	۷۴	۸۳	۶۶	۶۲	رتبه کل ایران
۱۴۱	۱۴۰	-	۱۳۷	۱۳۸	۱۴۰	۱۴۴	۱۴۸	۱۴۴	تعداد کشورها

منبع: گزارش‌های مجمع جهانی اقتصاد از رقابت‌پذیری جهانی.

بر اساس نتایج جدول (۱۸)، ایران در سال ۲۰۱۹ نسبت به سال قبل ۱۰ پله تنزل یافته و از رتبه ۸۹ به رتبه ۹۹ کشور رسید. ایران در سال ۲۰۱۹، در زیرشاخص‌های اندازه بازار، نوآوری و سلامت به ترتیب با داشتن رتبه‌های ۲۱، ۷۱ و ۷۲ بهترین عملکرد را داشته است. همچنین در زیرشاخص‌های بازار نیروی کار و ثبات اقتصاد کلان به ترتیب با داشتن رتبه‌های ۱۴۰ و ۱۳۴ بدترین عملکرد را داشته است.

1. Global Competitiveness Index

همچنین، نسخه ویژه گزارش رقابت‌پذیری جهانی ۲۰۲۰ بدون رتبه‌بندی کشورها به علت شروع همه‌گیری کووید-۱۹ منتشر شده است. گزارش رقابت‌پذیری جهانی، به احصای ۱۱ اولویت برای دستیابی به تحول اقتصادی در قالب سه چارچوب زمانی (پیشاکرونا، کرونا و پساکرونا) پرداخته که به شرح زیر است:

- ۱- حصول اطمینان از وجود اصول حاکمیتی قوی و چشم‌انداز بلندمدت در نهادهای عمومی که با ارائه خدمات به شهروندان، اعتماد آنها را جلب می‌کنند.
- ۲- ارتقاء زیرساخت‌ها به منظور تسریع انتقال انرژی و گسترش دسترسی به برق و فناوری اطلاعات و ارتباطات؛
- ۳- گذار به نظام مالیاتی تصاعدی، تجدیدنظر در مالیات بر شرکت‌ها، مالیات بر ثروت و نیروی کار در سطح ملی و در چارچوب همکاری‌های بین‌المللی؛
- ۴- روزآمدسازی برنامه‌های درسی و توسعه سرمایه‌گذاری در مهارت‌های مورد نیاز مشاغل و «بازارهای فردا»؛
- ۵- بازنگری در قوانین کار و حمایت اجتماعی متناسب با اقتضات جدید اقتصاد و نیازهای جدید نیروی کار؛
- ۶- توسعه زیرساخت‌ها و افزایش دسترسی و نوآوری در زمینه بهداشت و درمان و مراقبت از سالمندان و کودکان در راستای منافع جامعه و اقتصاد؛
- ۷- افزایش مشوق‌ها با هدف هدایت منابع مالی به سمت سرمایه‌گذاری‌های بلندمدت، تقویت ثبات و گسترش دامنه شمول خدمات مالی؛
- ۸- بازنگری در چارچوب‌های رقابت و ضدانحصار متناسب با مقتضیات انقلاب صنعتی چهارم، حصول اطمینان از دسترسی به بازار، هم در سطح محلی و هم در سطح بین‌المللی؛
- ۹- تسهیل ایجاد «بازارهای فردا»، به‌ویژه در حوزه‌های نیازمند همکاری دولت و بخش خصوصی؛
- ۱۰- تشویق و گسترش سرمایه‌گذاری صبورانه در پژوهش، نوآوری و اختراع که می‌تواند به خلق «بازارهای فردا» بینجامد؛
- ۱۱- تشویق بنگاه‌ها به پذیرش تنوع، برابری و شمولیت با هدف افزایش خلاقیت.^۱

۱. گزارش‌های رقابت‌پذیری جهانی (۲۰۲۰) و مرکز پژوهش‌های اتاق بازرگانی (۱۳۹۹).

۱۰-۲- توسعه انسانی (HDI)

از سال ۱۹۹۰، هر ساله گزارشی با نام گزارش شاخص توسعه انسانی^۱ توسط برنامه توسعه سازمان ملل متحد منتشر می‌شود که این شاخص، میانگین شاخص‌های نرمال شده برای سه مؤلفه زندگی طولانی و سالم، دسترسی به آموزش مناسب و استاندارد زندگی مناسب است. سطح شاخص توسعه انسانی اگر به بالای ۰/۸ برسد، کشور در سطح بسیار خوبی از توسعه انسانی قرار گرفته است. در جدول (۱۹)، شاخص و رتبه ایران در شاخص توسعه انسانی در طی سال‌های ۲۰۲۱-۲۰۱۹ ارائه شده است:

جدول ۱۹: امتیاز و رتبه ایران در شاخص توسعه انسانی طی سال‌های ۲۰۲۰-۲۰۱۹

سال	۲۰۱۹	۲۰۲۰	۲۰۲۱
رتبه	۷۰	۷۷	۷۶
مقدار شاخص	۰/۷۸۳	۰/۷۷۷	۰/۷۷۴
تعداد کشورهای مورد بررسی	۱۸۹	۱۹۱	۱۹۱

منبع: گزارش‌های توسعه انسانی (۲۰۱۹-۲۰۲۲).

بر اساس نتایج جدول (۱۹)، شاخص توسعه انسانی ایران در سال ۲۰۲۱ به ۰/۷۷۴ رسیده است. شاخص توسعه انسانی ایران طی سال‌های اخیر روند نزولی داشته است. رتبه ایران در سال ۲۰۲۱ نسبت به سال ۲۰۲۰، یک پله ارتقا یافته است. البته این را نمی‌توان به معنی بهبود شاخص توسعه انسانی لحاظ نمود، چون مقدار شاخص نسبت به سال قبل کاهش یافته است. ارتقای یک پله‌ای ایران متأثر از کاهش شدید شاخص توسعه انسانی کوبا است که موجب تنزل رتبه این کشور از ۷۳ به ۸۳ شده است. برای قضاوت صحیح در خصوص کاهش شاخص توسعه انسانی باید به وضعیت زیرشاخص‌های آن توجه گردد؛ اگرچه کاهش شاخص توسعه انسانی در ایران، می‌تواند ناشی از مشکلات و معضلاتی نیز باشد که طی سال‌های اخیر در کشور ایجاد شده است. به عنوان مثال، افزایش سطح قیمت‌ها و نرخ ارز یکی از عوامل کاهش شاخص توسعه انسانی است؛ چراکه با افزایش این دو شاخص، سطح درآمدی و قدرت خرید افراد کاهش یافته و دسترسی آنان به بهداشت، آموزش و به طور کلی شرایط اقتصادی روند نزولی پیدا می‌کند. همین‌طور افت شرایط اقتصادی خود می‌تواند معضلات و مشکلات اقتصادی، سیاسی و اجتماعی را موجب شود، از این‌رو در سال‌های اخیر با تشدید تحریم‌های سیاسی و اقتصادی علیه ایران و روند صعودی نرخ ارز و سطح قیمت‌ها، سطح رفاه مردم و وضعیت اقتصادی و معیشتی افت داشته است. در سال ۱۳۹۹ شیوع ویروس کرونا خود تهدیدی جدی بوده است؛ چراکه متغیرهای مهم اقتصادی تحت‌الشعاع این ویروس قرار گرفتند و در نتیجه آثار منفی آن، شاخص توسعه انسانی نیز دچار افت و کاهش شده است.

1. Human Development Index

۱۰-۳- لگاتوم (رفاه)

مؤسسه پژوهشی لگاتوم از سال ۲۰۰۷، سالانه گزارشی از سطح رفاه کشورهای مختلف جهان با عنوان «گزارش شاخص رفاه لگاتوم»^۱ ارائه می‌کند. در این گزارش برای ارزیابی رفاه کشورها از ۱۲ شاخص استفاده می‌نمایند که عبارتند از: ۱- ایمنی و امنیت؛ ۲- آزادی فردی؛ ۳- حکمرانی؛ ۴- سرمایه اجتماعی؛ ۵- محیط سرمایه‌گذاری؛ ۶- شرایط کسب و کار؛ ۷- زیرساخت و دسترسی به بازار؛ ۸- کیفیت اقتصادی؛ ۹- شرایط زیستی؛ ۱۰- سلامت؛ ۱۱- آموزش؛ و ۱۲- محیط طبیعی.

لگاتوم در گزارش ۲۰۲۱ خود وضعیت رفاه ۱۶۷ کشور جهان را بر اساس این معیارها مورد بررسی قرار داده است. بر اساس این گزارش، رفاه واقعی زمانی برقرار می‌شود که تمامی مردم از فرصت رشد بهره‌مند باشند. رتبه‌بندی شاخص رفاه ۲۰۲۱ لگاتوم گویای آن است که دانمارک بالاترین رفاه را در میان سایر کشورهای جهان دارد. سودان جنوبی با رتبه ۱۶۷ در قعر این رتبه‌بندی لگاتوم قرار گرفته است.

نتایج این گزارش گویای آن است که آمریکای شمالی همچنان بالاترین رتبه رفاه را در میان مناطق جهان دارد؛ اما برای دومین سال متوالی با افت رفاه مواجه بوده است. اروپای غربی رتبه دوم را در میان مناطق جهان دارد. اروپای شرقی نیز سومین منطقه به لحاظ شاخص رفاه لگاتوم است. آمریکای لاتین و کارائیب نیز چهارمین منطقه مرفه جهان است. آسیا- پاسفیک نیز رتبه پنجم را در میان مناطق دارد. منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا در رتبه ششم قرار دارد. ایران با دو پله تنزل از رتبه پیشین ۱۲۱ به رتبه ۱۲۳ رسیده است.

در ادامه در جدول (۲۰)، رتبه جهانی ایران در شاخص رفاه لگاتوم و مؤلفه‌های آن در سال‌های ۲۰۱۱، ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ مقایسه شده است:

جدول ۲۰: رتبه جهانی ایران در شاخص رفاه لگاتوم و مؤلفه‌های آن

سال	ایمنی و امنیت	آزادی فردی	حکمرانی	سرمایه اجتماعی	محیط سرمایه‌گذاری	شرایط کسب و کار	زیرساخت و دسترسی به بازار	کیفیت اقتصادی	شرایط زیستی	سلامت	آموزش	محیط طبیعی	کل
۲۰۱۱	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۲۵
۲۰۲۰	۱۳۱	۱۶۵	۱۳۸	۸۰	۱۳۰	۱۵۲	۱۰۶	۱۱۷	۷۵	۸۱	۷۷	۱۵۵	۱۲۱
۲۰۲۱	۱۳۱	۱۶۵	۱۴۵	۸۹	۱۲۶	۱۵۲	۱۰۴	۱۳۸	۷۵	۶۱	۷۵	۱۵۶	۱۲۳

منبع: گزارش شاخص پیشرفت لگاتوم (۲۰۲۰ و ۲۰۲۱).

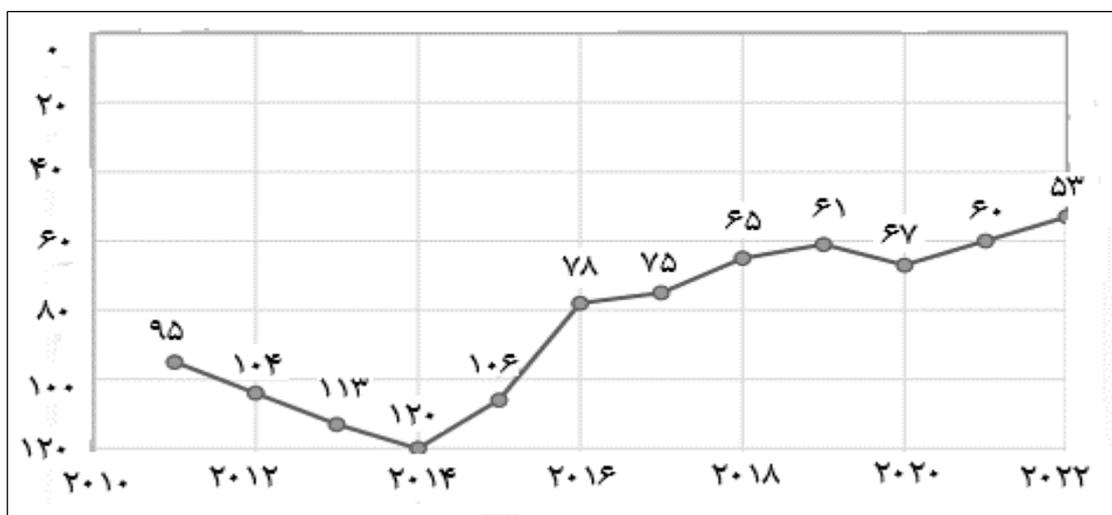
بر اساس نتایج جدول (۲۰)، مقایسه آمار در دو سال ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ برای کشور ایران نشان‌دهنده آن است که:

- در شاخص حکمرانی، با ۷ پله تنزل به شاخص ۱۴۵ رسیده است.
 - در شاخص سرمایه اجتماعی، با ۹ پله تنزل به شاخص ۸۹ رسیده است.
 - در شاخص محیط سرمایه‌گذاری، با ۴ پله ارتقا به شاخص ۱۲۶ رسیده است.
 - در شاخص زیرساخت و دسترسی به بازار، ایران با ۲ پله ارتقا به شاخص ۱۰۴ رسیده است.
 - در شاخص کیفیت اقتصادی، با ۲۱ پله تنزل به شاخص ۱۳۸ رسیده است.
 - در شاخص سلامت، با ۲۰ پله ارتقا به شاخص ۶۱ رسیده است.
 - در شاخص آموزش، با ۲ پله ارتقا به شاخص ۷۵ رسیده است.
 - در شاخص محیط طبیعی، با ۱ پله تنزل به شاخص ۱۵۶ رسیده است.
 - رتبه شاخص‌های ایمنی و امنیت، آزادی فردی، شرایط کسب و کار و شرایط زیستی تغییر نکرده است.
 - نقطه قوت ایران، معیار سلامت با رتبه ۶۱ است.
- در شاخص‌های آزادی فردی، محیط طبیعی، شرایط کسب و کار، حکمرانی و کیفیت اقتصادی، عملکرد ضعیفی داشته است.

۱۰-۴- شاخص جهانی نوآوری (GII)

گزارش شاخص جهانی نوآوری^۱ از سال ۲۰۰۷ میلادی سالانه توسط سازمان جهانی مالکیت فکری (WIPO) انتشار می‌یابد که عملکرد کشورهای مختلف را در حوزه نوآوری بر اساس شاخص‌های مختلف مورد ارزیابی قرار می‌دهد. چارچوب اصلی شاخص جهانی نوآوری، متشکل از دو جزء شاخص‌های ورودی نوآوری^۲ و شاخص‌های خروجی نوآوری^۳ است. شاخص‌های ورودی نوآوری دارای پنج زیرشاخص «مؤسسات و نهادها»، «سرمایه انسانی و پژوهش»، «زیرساخت»، «پیچیدگی بازار» و «پیچیدگی کسب و کار» است. شاخص‌های خروجی نوآوری شامل دو زیرشاخص «خروجی دانش و فناوری» و «خروجی‌های خلاقانه» است. در نمودار (۱۵)، روند رتبه ایران بر اساس گزارش‌های جهانی نوآوری طی دوره زمانی ۲۰۱۱-۲۰۲۲ ارائه شده است.

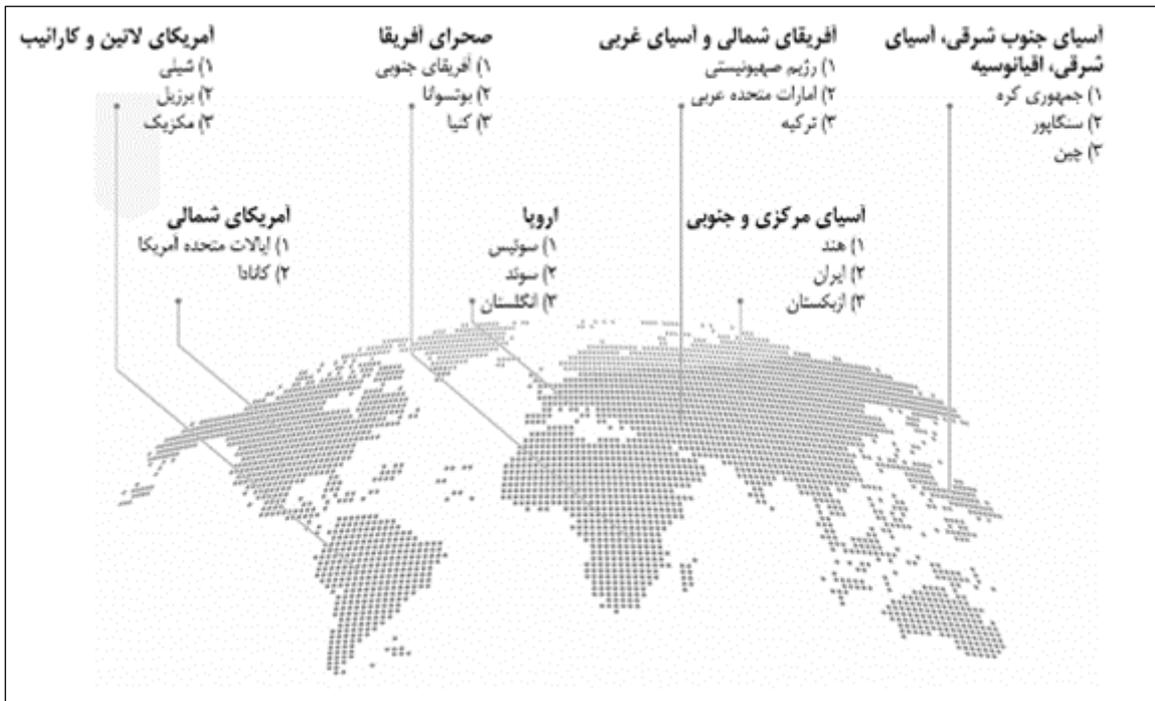
1. Global Innovation Index
2. Innovation Input Sub-Index
3. Innovation Output Sub-Index

نمودار ۱۵: روند رتبه ایران در شاخص جهانی نوآوری

بر اساس نتایج نمودار (۱۵)، رتبه ایران در شاخص جهانی نوآوری تا سال ۲۰۱۴ نزولی بوده است، به طوری که از رتبه ۹۵ در سال ۲۰۱۱ به ۱۲۰ در سال ۲۰۱۴ تنزل یافته است؛ اما از سال ۲۰۱۵ به جز سال ۲۰۲۰ که رتبه ایران نسبت به سال ۲۰۱۹، ۶ پله تنزل یافته، روند مثبت داشته است و از رتبه ۱۰۶ در سال ۲۰۱۵ به رتبه ۵۳ در میان ۱۳۲ کشور در سال ۲۰۲۲ رسیده است. همچنین در سال ۲۰۲۲، رتبه ایران ۷ پله نسبت به سال ۲۰۲۱ ارتقا یافته است.

طبق گزارش شاخص جهانی نوآوری در سال ۲۰۲۲، ایران سریع‌ترین رشد عملکرد نوآوری را داشته است. بر اساس این گزارش، شاخص جهانی سوئیس، ایالات متحده آمریکا، سوئد، انگلستان و هلند نوآورترین اقتصادهای جهان هستند و چین در آستانه ورود به جمع ۱۰ کشور نوآور جهان قرار دارد. سایر اقتصادهای نوظهور نیز عملکردی قوی از خود به نمایش گذاشته‌اند؛ برای مثال هند و ترکیه برای اولین بار در میان ۴۰ کشور نوآور برتر جهان قرار گرفته‌اند. همچنین این گزارش نشان‌دهنده آن است که هم‌زمان با خروج از همه‌گیری کووید-۱۹، اگرچه سرمایه‌گذاری‌های نوآوری در سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ افزایش یافته اما چشم‌انداز سال ۲۰۲۲ دارای ابهاماتی است؛ زیرا با عدم قطعیت‌های جهانی روبه‌رو بوده و در بهره‌وری مبتنی بر نوآوری، عملکرد ضعیفی در این دوره مشاهده می‌شود. علاوه بر سرمایه‌گذاری در نوآوری باید به چگونگی تبدیل آن به آثار اقتصادی و اجتماعی نیز توجه ویژه‌ای گردد. همچنین در شکل (۱)، اقتصادهای نوآور برتر به تفکیک منطقه ارائه شده است. بر اساس نتایج شکل (۱)، ایران بعد از هند، دومین کشور نوآور در منطقه آسیای مرکزی و جنوبی است.

شکل ۱: اقتصادهای نوآور برتر به تفکیک منطقه

۱۱- جمع‌بندی

گزارش حاضر به ارزیابی عملکرد شاخص‌های منتخب کلان اقتصادی و اجتماعی ایران طی سال‌های ۱۳۹۴-۱۴۰۱ پرداخته است. از این‌رو، شاخص‌های تولید، جمعیت، بهره‌وری عوامل تولید، توزیع درآمد، سرمایه‌گذاری و بدهی‌های خارجی کشور، بورس، نرخ تورم، نقدینگی، پایه پولی و ضریب فزاینده نقدینگی، بازار ارز، رتبه‌بندی ایران در شاخص‌های بین‌المللی رقابت‌پذیری جهانی، توسعه انسانی، لگاتوم (رفاه) و شاخص جهانی نوآوری مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج حاصل از این پژوهش عبارت است از:

- در خصوص عملکرد طرف تقاضای اقتصاد ایران می‌توان بیان داشت:
 - طی سال‌های اخیر، رشد هزینه‌های مردم از رشد اقتصادی سریع‌تر بوده است. در حقیقت، سهم مصرف خصوصی از کل حجم اقتصاد کشور روند افزایشی داشته است.
 - به طور نسبی، رشد هزینه مصرف‌نهایی دولت کاهشی بوده است.
 - کاهش تشکیل سرمایه در اقتصاد کاملاً محسوس است که این کاهش می‌تواند به مفهوم کاهش پتانسیل افزایش تولید ناخالص داخلی، کاهش رفاه و کاهش ظرفیت اشتغال تعبیه شود.
 - خالص صادرات کالاها و خدمات به عنوان یکی از اجزای تقاضای کل نسبت به سایر اجزا، سهم اندکی در هزینه ناخالص داخلی اقتصاد ایران دارد. شواهد آماری نیز نشان‌دهنده کاهش خالص صادرات کالاها و خدمات در اقتصاد ایران است.
- در خصوص عملکرد طرف عرضه اقتصاد ایران می‌توان بیان داشت:
 - به‌جز سال ۱۳۹۵ که ارزش افزوده بخش صنایع و معادن اندکی بالاتر از ارزش افزوده بخش خدمات بوده است، در بقیه سال‌ها، ارزش افزوده بخش خدمات نسبت به دو گروه دیگر بالاتر بوده و همواره طی سال‌های مورد بررسی، ارزش افزوده بخش کشاورزی پایین‌تر بوده است.
 - درآمد ملی و درآمد سرانه به‌جز سال ۱۳۹۶ که نسبت به سال ماقبل، روند افزایشی داشته است، همواره روند کاهشی داشته است.
 - جمعیت فعال و جمعیت شاغل به‌جز سال ۱۳۹۹ که نسبت به سال ماقبل کاهشی بوده است، در بقیه سال‌ها نسبت به سال ماقبل روند افزایشی داشته است. جمعیت بیکار نیز تا سال ۱۳۹۷ روند افزایشی داشته اما از سال ۱۳۹۸، روند کاهشی یافته است.

- بررسی اشتغال در بخش‌های عمده فعالیت اقتصادی نشان می‌دهد که بخش خدمات در تمامی دوره‌های مورد بررسی نسبت به سایر بخش‌ها پیشرو بوده و بالاتر از سایر بخش‌های اقتصادی اشتغال ایجاد کرده است.
- در سال ۱۳۹۵، بهره‌وری کل عوامل تولید، بالاترین سهم را در رشد اقتصادی داشته است. از سال ۱۳۹۶ تا سال ۱۳۹۸، نیروی کار بالاترین سهم را در رشد اقتصادی داشته و کمترین سهم مربوط به رشد بهره‌وری کل عوامل تولید بوده است. اگرچه در سال ۱۳۹۹، دوباره این مسئله عکس شده و بهره‌وری کل عوامل تولید بالاترین سهم را در رشد اقتصادی داشته و کمترین سهم مربوط به نیروی کار است.
- متوسط رشد تولید ناخالص داخلی کل اقتصاد ۱/۵ درصد بوده است. در دوره مذکور، متوسط سهم شاخص بهره‌وری کل عوامل تولید برابر با ۰/۹۲ درصد بوده است. در حقیقت، در رشد ۱/۵ درصدی کل اقتصاد، به طور متوسط سهم موجودی سرمایه، نیروی کار و بهره‌وری کل عوامل تولید به ترتیب برابر با ۰/۳۶، ۰/۲ و ۰/۹۲ درصد بوده است.
- میزان سرمایه‌گذاری خارجی در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۸ کاهش یافته است. در همین سال‌ها، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نیز کاهش یافته است. بدهی‌های خارجی کشور نیز به‌جز سال ۱۳۹۶ که نسبت به سال ماقبل خود افزایشی بوده در بقیه سال‌ها کاهش یافته است.
- در بازار بورس، شاخص کل و ارزش بازاری معاملات روند افزایشی داشته است؛ اما ارزش معاملات تا سال ۱۳۹۹ روند افزایشی داشته و از سال ۱۴۰۰ کاهش یافته است.
- در حالت کلی، نرخ تورم روند افزایشی داشته که تورم گروه خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات بیشتر بوده که در سال‌های اخیر نیز تشدید شده است.
- نقدینگی کل، پایه پولی و ضریب فزاینده‌ی نقدینگی روند افزایشی داشته است. آمار بیانگر رشد حدود ۳۲ درصدی پایه پولی و رشد حدود ۳۹ درصدی نقدینگی در سال ۱۴۰۰ نسبت به سال ۱۳۹۹ بوده است. همچنین، هر واحد پول پر قدرت در انتهای سال ۱۴۰۰ با ضریب فزاینده‌ای معادل ۸ واحد به نقدینگی تبدیل شده که رشد برابر با ۵/۶ درصدی را نسبت به سال ۱۳۹۹ داشته است.
- نرخ اسمی دلار آمریکا (دولتی و در بازار آزاد) روند افزایشی داشته است. افزایش نرخ ارز بازار آزاد طی ۶ سال حدوداً ۸ برابر شده که این افزایش در سال‌های اخیر بیشتر مشهود است.

- ضریب جینی، تغییرات مناسبی در جهت عدالت و رفاه اقتصادی نداشته است و تا حدودی بدتر شدن توزیع درآمد را نشان می‌دهد. همچنین، خط فقر و تعداد افراد زیر خط فقر نسبی و مطلق نیز افزایش یافته و بهبود نسبی در ضریب جینی نیز نمی‌تواند به مفهوم کاهش فقر باشد.
- در خصوص رتبه ایران در برخی شاخص‌های بین‌المللی می‌توان بیان داشت:
 - در شاخص رقابت‌پذیری جهانی، ایران در سال ۲۰۱۹ نسبت به سال قبل ۱۰ پله تنزل یافته و از رتبه ۸۹ از بین ۱۴۰ کشور به رتبه ۹۹ از بین ۱۴۱ کشور رسیده است.
 - شاخص توسعه انسانی ایران در سال ۲۰۲۱ به ۰/۷۷۴ رسیده است. این شاخص طی سال‌های اخیر روند نزولی داشته است. رتبه ایران در سال ۲۰۲۱ نسبت به سال ۲۰۲۰، یک پله ارتقا یافته است. البته این را نمی‌توان به معنی بهبود شاخص توسعه انسانی لحاظ نمود، چون مقدار شاخص نسبت به سال قبل کاهش یافته است.
 - در شاخص لگاتوم (رفاه)، ایران در سال ۲۰۲۱، با دو پله تنزل از رتبه پیشین ۱۲۱ به رتبه ۱۲۳ رسیده است.
 - در شاخص جهانی نوآوری، رتبه ایران در سال ۲۰۲۲، ۷ پله نسبت به سال ۲۰۲۱ ارتقا یافته است.

منابع

ذوالفقاری، مهدی (۱۳۹۵). رویکردی تحلیلی بر بخش‌های اقتصاد ایران و چشم‌انداز سال پیش رو. تهران: معاونت توسعه بورس اوراق بهادار تهران.

شوقی، پریسا (۱۴۰۱). شاخص‌های کلان اقتصادی و اجتماعی کشور، تهران: مرکز آمار ایران.

صفدری، فرناز (۱۳۹۹). گزارش رقابت‌پذیری جهانی (نسخه ویژه ۲۰۲۰): مسیر احیاء اقتصادی کشورها از بحران کووید-۱۹. تهران: مرکز پژوهش‌های اتاق ایران.

عیسی‌زاده، سعید و مسعود صوفی مجیدپور (۱۳۹۶). رشد بهره‌وری کل عوامل تولید، پیشرفت تکنولوژیکی، تغییرات کارایی: شواهد تجربی از صنایع تولیدی ایران. *مدل‌سازی اقتصادی*، سال یازدهم، شماره ۴، ۲۹-۴۸.

یزدی، نجم‌الدین و زهرا اکبری (۱۴۰۱). مروری اجمالی بر وضعیت ایران در شاخص جهانی نوآوری (GII) ۲۰۲۲. تهران: پژوهشکده سیاست‌گذاری دانشگاه شریف.

Dutta, S., Lanvin, B., & Wunsch-Vincent, S. (2016). *Global Innovation Index 2016: Winning the Global Innovation*. WIPO.

Legatum Institute (2020). The Legatum Prosperity Index™ 2020 Report. Legatum Institute.

Legatum Institute (2021). The Legatum Prosperity Index™ 2021 Report. Legatum Institute.

Schwab, K., & Zahidi, S. (2020, December). *Global competitiveness report: special edition 2020*. World Economic Forum.

<https://www.cbi.ir/datedlist/23198.aspx>

<https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index>